

Banaz Çeşmelerinin Uşak Çeşme Mimarisi İçerisindeki Yeri ve Korunma Durumları ^a

Türkan Acar^{b, c}

Özet

Çeşmeler, işlevsel özellikleri ile insanların birincil hayat kaynakları arasında ilk sıralarda yer alan suyun toplumla buluştuğu son noktadır. Bu önemli durum ile birlikte çeşmelerin etraflarına oluşturdukları sosyal doku, tartışılmaz bir değer kazanmalarında dominant bir etki yaratmaktadır. Çeşmeler, farklı coğrafyalarda, farklı mimari yaratımlarla, birbirinden değişik plan ve cephe özellikleri göstererek her dönemde tercih edilerek inşa edilmişlerdir. Çalışmamız, Uşak ilinin Banaz ilçesinde yer alan, kitabelerine ve mimari detaylarına göre Osmanlı'nın son dönemine tarihlenen, yirmi sekiz çeşmenin plan, mimari ve süsleme özellikleri ile korunma durumlarını içermektedir. Amaç, öncelikle doğal ya da beşeri kaynaklı tahribatlara açık olan bu yapıların belgelenecek tanıtımlarını sağlamaktır. Bu bağlamda, saptadığımız her eserin fotoğrafı çekilmiş, detaylı ölçüleri alınarak rölöveleri çizilmiş ve tümünün GPS değerleri alınmıştır. Çeşmeler plan ve kütle kurguları ile tanıtılmış, tipolojik olarak Uşak çeşmeleri içerisindeki yerleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Uşak
Banaz
Banaz Çeşmeleri
Çeşme

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 28.11.2018
Kabul Tarihi: 02.05.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.497406

Location and Protection Causes of Banaz Fountains in Uşak Fountain Architecture

Abstract

Fountains are the last point where water is found among the communities in the front row among the primary life sources of people with its functional characteristics. With this important situation, the social fabric they create around the fountains creates a dominant influence on their unquestionable value. The fountains were built in different geographies, with different architectural creations and with different plans and facade features, being preferred in every period. Our work contains the plan, architecture and decorative features of the twenty-eight fountains, dating from the last period of the Ottoman period according to the inscriptions and architectural details, located in the Banaz district of Uşak province. The aim is to document and publicize these structures which are primarily open to natural or human destruction. In this context, each one of the works determined has been shot, taken detailed measurements and drawings drawn and have been taken their GPS values. Fountains were introduced with plan and mass edifices, and their places in Uşak fountains were typologically discussed.

Keywords

Uşak
Banaz
Banaz Fountain
Fountain

About Article

Received: 28.11.2018
Accepted: 02.05.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.497406

^a Bu çalışma, 2015 yılında Uşak Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Birimi Koordinatörlüğü tarafından kabul edilen "Uşak'taki Su Mimarisi" adlı proje çalışmasından üretilmiştir (Proje No: 2015/SOSB002).

^b İletişim Yazarı: turkan.acar@usak.edu.tr

^c Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Uşak/TÜRKİYE .ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4357-8411>

Giriş

Banaz, Uşak ilinin beş ilçesinden biridir. Kent merkezinin yaklaşık 32 km doğusunda olan ile, kuzeyde Gediz, Dumlupınar ve Altıntaş (Kütahya), doğuda Sincanlı ve Hocalar (Afyon), güneyde Sivaslı, batıda ise Uşak merkez ilçesi ile çevrilidir. Büyük Menderes'in önemli kollarından biri olan Banaz ayı, kaynağını Murat Dağı'ndan alarak Banaz'ı kuzeyden güneye kat ederek Büyük Menderes'e ulaşır.

Banaz ve çevresi 1176 yılında Anadolu Selçuklu Türklerinin hakimiyetine girmiştir. Bu dönemde Hasanköy, Kızılhisar ve Oturak kasabasının kuzeyinde bulunan hisarlar, basit askeri garnizon olarak inşa edilmiştir. 1302 yılında Germiyanogulları Beyliği'nin hakimiyetine geçen Banaz ve çevresi 1429'da Süleyman Şah'ın oğlu II. Yakup Bey'in ölümünden sonra, Osmanlı Devleti'nin idaresine geçmiştir. Banaz, Osmanlı döneminde Kütahya Sancağı'nın Uşak kazasına bağlı bir nahiyesi konumunda idi. 1953 yılında Uşak'ın Kütahya'dan ayrılarak il statüsüne kavuşmasıyla, Banaz da ile konumuna geçmiştir (etin, 2001, s. 731-32).

1530 tarihli ve 438 numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defterine göre Banaz'ın nüfusu 256 kişi idi. 1831 yılındaki ilk nüfus sayımında Banaz nahiyede bulunmakta ve askere alınacak nüfusu köyleriyle birlikte 3529 kişidir (etin 2001, s. 731; 1943, s. 167). H.1324/M.1906 tarihli Hidavendigâr Vilâyeti salnamesinde, Banaz nahiyesinde 34 köyünün bulunduğu, H.1325/M.1907 tarihli salnamada ise Banaz'da 105 hanenin bulunduğu belirtilmektedir. Bugün kasaba olan Kıcılcasöğüt ve Büyükoturak'ın o dönemde büyük birer köy oldukları bilinmektedir (etin, 2001, s. 732-33, Tablo 2).

1928 yılında Banaz nahiyesine bağlı 37 köy bulunmaktaydı. Bu köyler; Ahad, Alabı, Bahadır, Banazköy, Burhaniye, Büyükoturak, Çorum, Derbent, Dümenler, Düzkişla, Düzlice, Erciş, Folus, Gedikler, Gümüle, Halaçlar, Hasan, Hatıplar, İmrez, İslam, Kaplangı, Kavacık, Kaylı, Kızılcaviran, Kızılcaşöğüt, Kızılhisar, Kuşdemir, Küçükoturak, Öksüzköy, Özbeyli, Paşacık, Reşadiye, Samra, Susuz, Şaban, Ulupınar ve Yenice'dir (Tutsak, 1998, s.70; etin, 2001, s. 733-34).

Uşak'a bağlı Banaz nahiyesinde 14 cami, 5 mescid, Yenice, Kızılcaşöğüt, Filos (Bağkonak)), olmak üzere 19 vakıf eser mevcuttur. Bu eserlerden 7'si müceddeden tesis edilirken, 1 tanesi de kadın (Banaz-Kızılcaşöğüt Karyesi Yenli Hatun Mescidi) vakıftır. Merkezde Yakup Bey Camii bulunurken, diğere eserler bağlı karyelerde (köy) yer almaktadır (Alkan, 2001, s. 403).

438 Numaralı tahrir defterinde Uşak'taki köylerle birlikte Banaz'ın Hasan (50 hane, 9 mücerred, 2 berat sahibi, 2 pir-i âma, 1 değirmen) ve Yenice (33 hane, 5 mücerred, 1 muhassıl, 1 değirmen) köylerinin adına değinilmiştir. Ayrıca Hasan Köyü'nde Gedik Ahmet Paşa İmaret'i'nin adı geçmektedir (iftiođlu, 2001, s. 415-416, Tablo 1).

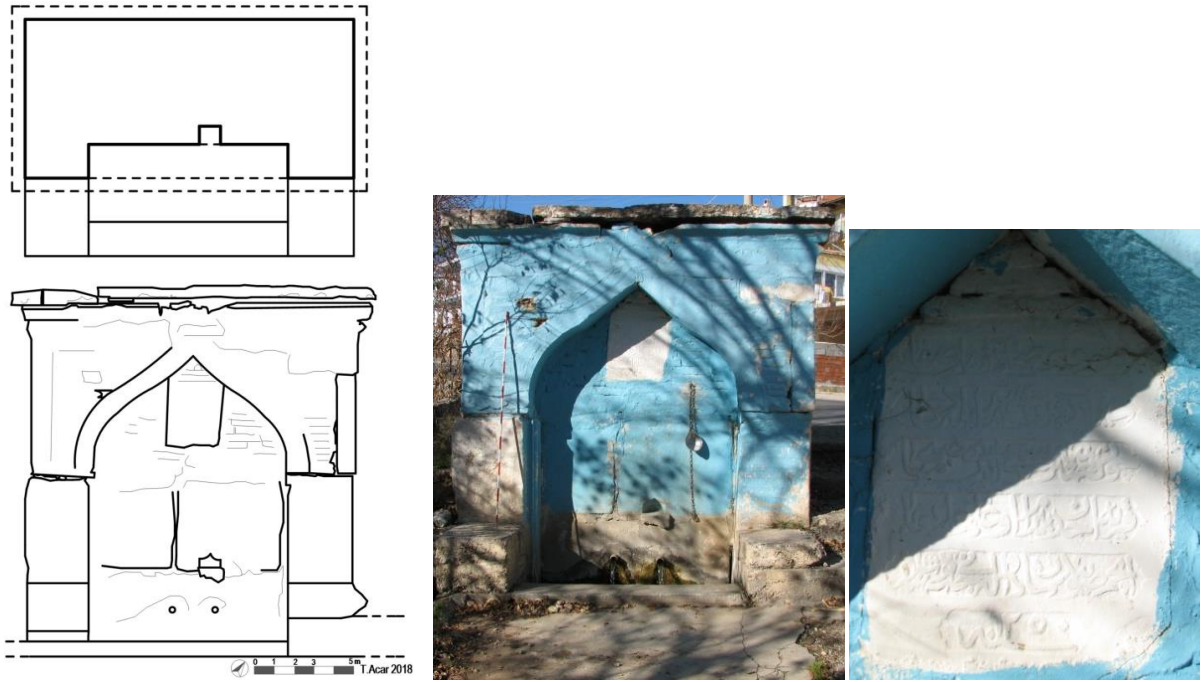
Vital Cuinet'in eserinde, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Uşak idari olarak üç kısma ayrılmıştır. Buna göre Uşak kaza merkezi, Banaz ve Ulugöbek nahiyeleridir. 1892'de Uşak merkez kazaya bağlı köy sayısı 112'dir. Banaz ve Ulugöbek Nahiyesi'nin köyleri ile birlikte toplam köy sayısı 112'dir. H.1317/M.1899 tarihli Salnameyi, Devlet-i Aliye-i Osmaniye'de de Uşak kazası Banaz ve Ulugöbek nahiyeleri olarak üç idari birimden bahsedilmektedir 1892-93 tarihli Hüdevendigâr Salnamesi'ne göre H. 9 Rebiyülahhir 1254/M. 2 Temmuz 1838'de, çiftlik ve Karacahisar köylerinin adları geçmektedir (Doğru, 2001, s. 228-29).

Bugün yukarıda kısaca tarihçesine değindiğimiz Banaz ilçesine bağlı 46 köy bulunmaktadır. 2016 yılında Banaz ve köylerinde gerçekleştirdiğimiz arazi çalışmalarında ilçedeki tüm köylere gidilmiş sadece 13 köyde 28 eşme tespit edilmiştir. eşmelerin hepsinin rölöveleri alınmış, detaylı fotoğrafları çekilmiştir.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde, tüm çeşmeler buldukları köylere göre alfabetik düzende tanıtılmıştır. Çeşmeler, kaynaklarda ya da halk arasındaki adlandırmalarıyla isimlendirilmiştir. İsmi olmayan çeşmeler ise bulunduğu köy adı ile tanımlanmıştır. İkinci bölümde çeşmeler plan ve süsleme özellikleri ile kendi içlerinde ve Uşak örnekleri ile karşılaştırılarak ve korunma durumları değerlendirilmiştir.

Banaz Çeşmelerinin Plan ve Mimari Özellikleri

Ahat Köyü Koca Çeşme: Ahat Köyü, Banaz ilçesinin yaklaşık 10 km güneyindedir. Köyün giriş yolunun kenarında, Hz. Ömer Camii'nin kuzeybatısında yer alan çeşme, tek cepheli, dikey dikdörtgen formdadır. Çeşmenin kemeri sivridir. İki lüveli çeşmenin taslık nişi sivri kemerlidir. Taslığın üst kısmında yer alan kitabe panosu altı satırdır. Kitabe boyanmıştır. Çeşmenin sağ taraftaki plasteri devşirme bir yazıttır. Ancak harfler yüzeyle neredeyse bir olmuş ve üzeri boyanmıştır. Kesme, kabayonu taş, tuğla ve devşirme mermerlerle inşa edilen çeşme, betonarme bir saçak ile son bulmaktadır. Yapı, sıvanmış ve boyanmıştır. Kaynaklardaki bilgilere göre çeşme, 1997 yılında ve yakın tarihte yenilenmiştir (Uşak Envanteri, 2007, s. 274). Tekne ve sekilerde görülen betonarme modern malzemeler, yapı cephesindeki boyalar ve betonarme saçak da bu onarım dönemine ait olmalıdır. Çeşmede herhangi bir bezeme ögesi yoktur.

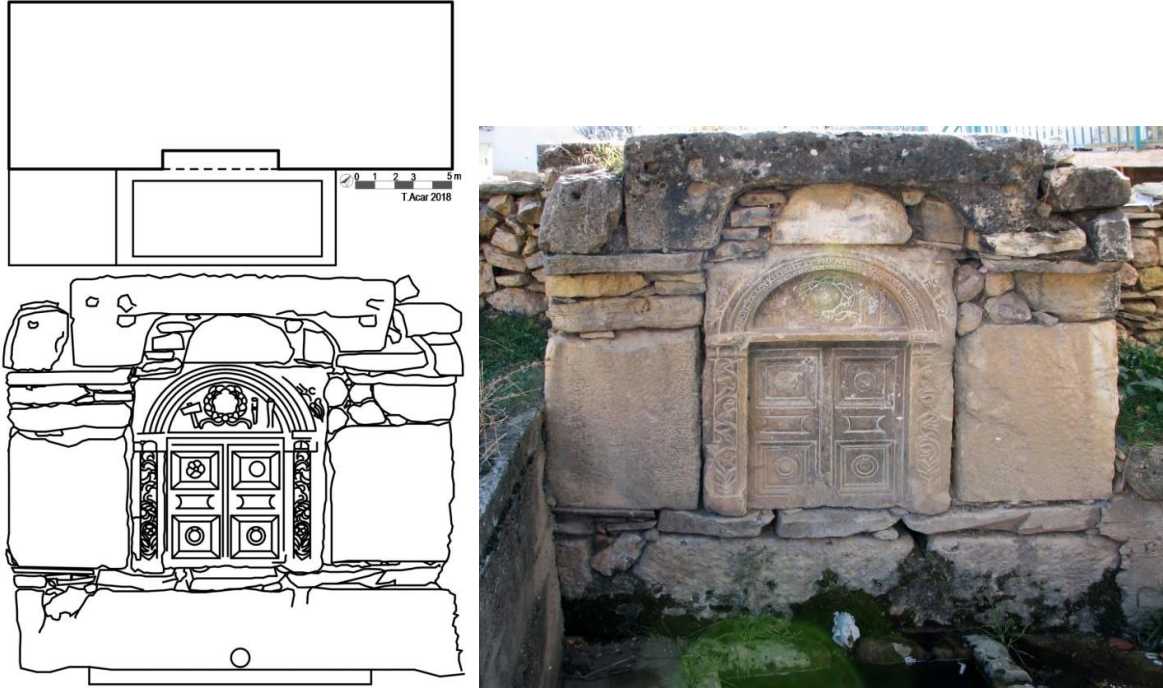

Çizim 1-Fotoğraf 1-2. Ahat Köyü Koca Çeşme.

İşlevine devam eden çeşme, kitabesine göre H.1250/M.1834-35 yılında Karye-i Ahad'tan Bayram oğlu Ali Buba tarafından tamir edilmiştir. Yapı 23.02.2006/1881 tarih ve karar ile tescillenmiştir.

Ahat Köyü Sıtkı Çeşmesi: Köyün içindeki Nafiz Çetin adlı köy sakininin evinin girişinde yer almaktadır. Çeşmede inşa malzemesi olarak çoğunluğu devşirme mimari plastikler olmak üzere kabayonu ve moloz taşlar kullanılmıştır. Kemersiz cephede, ayna taşı, Roma dönemi bir mezar stelidir. Tekne, yol seviyesinin altında kaldığı için neredeyse zeminle aynı

kottadır. Yapıda herhangi bir bezeme ögesi ve kitabe bulunmamaktadır. İşlevine devam eden çeşmenin tescili yoktur.

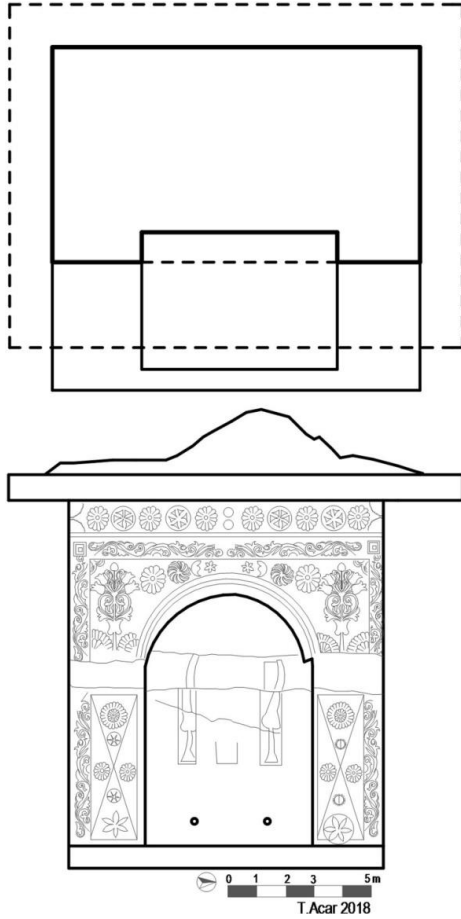

Çizim 2-Fotoğraf 3. Ahat Köyü Sıtkı eşmesi.

Ayrancı Köyü eşmesi: Ayrancı Köyü, Banaz ilçesinin yaklaşık 28 km kuzeybatısındadır. Köy meydanında yer alan eşme, bir konutun avlu duvarı ile bağlantılıdır. Dikey dikdörtgen gövde, tek cephelidir. Cephe kompozisyonunu oluşturan kemer, yarım daire şekillidir. Kemer düz ve dış bükey silmelerle kademelendirilmiştir. Çift lüleli çeşmenin teknesi, karo mozaik malzeme ile yenilenmiştir. Dört satırdan meydana gelen kitabe, kabartma olarak verilmiştir. Kesme taşlarla inşa edilen eşme kubbemsi betonarme bir saçak ile son bulmaktadır.

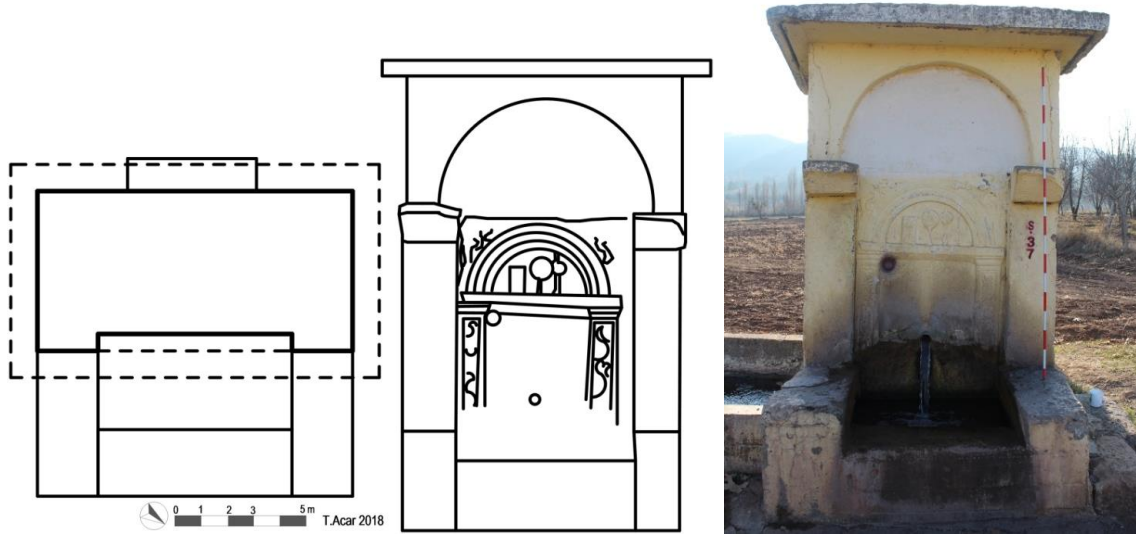
Yapı, bitkisel ve geometrik bezemeleri ile oldukça hareketli bir cephe tasarımına sahiptir. Lülelerin üst kısmına ayna usulünde birer servi ağacı yerleştirilmiştir. Çeşmede plasterlerin zemininden başlayıp ana cepheyi üç yönden çevreleyen kıvrım dallardan oluşan bir fisto dolanmaktadır. Plasterlerin gövdesinde, yarım daire kemerin çevresinde ve saçağın altında daire şekilli rozetler/kabaralar kabartma olarak işlenmiştir.

eşme kitabesine göre H.1313/M.1895-96 yılında inşa edilmiştir. İşlevine devam eden yapının tescili yoktur.

Çizim 3-Fotoğraf 4-5. Ayrancı Köyü Çeşmesi.

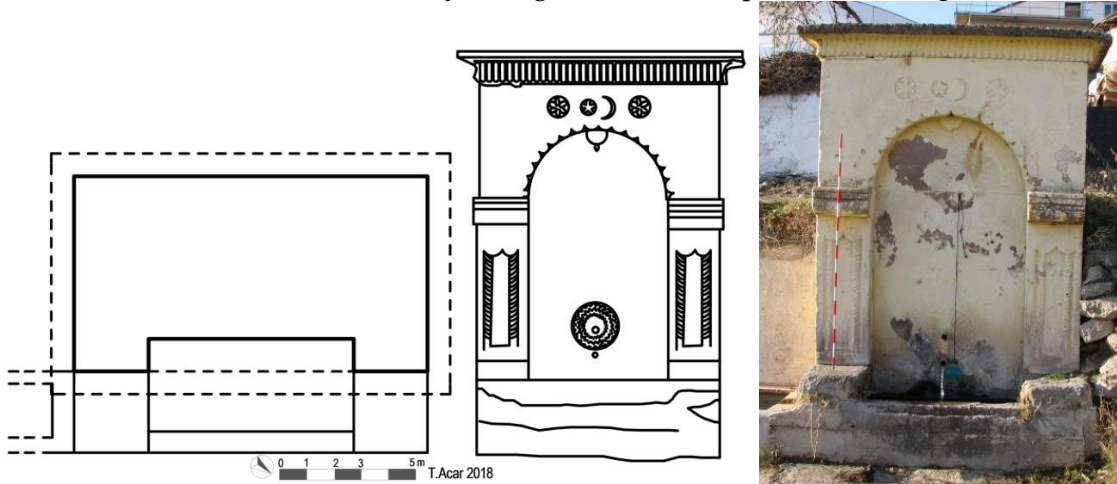
Çamsu Köyü Höyük Çeşmesi: Çamsu Köyü, Banaz ilçesinin yaklaşık 20 km kuzeybatısındadır. Höyük Çeşmesi, Banaz-Çamsu yolunda, köye 5 km mesafededir. Dikey dikdörtgen formlu gövdede kemer, yarım daire formundadır. Kemer iki yandan dışa taşıntılı, bezemesiz başlıkları olan plasterler üzerine oturmaktadır. Çeşmede ayna taşı olarak bir mezar steli kullanılmıştır. Tekne ve sekiler betonarmedir. Sıvalı ve boyalı olan çeşme, betonarme bir saçak ile son bulmaktadır. Tek lüveli çeşme işlevine devam etmektedir. Yapının kitabesi, bezemesi ve tescili yoktur. Mimari özellikleri ile 19. yüzyıl sonu-20. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir. Çeşme, 02.08.2013-1250 tarih ve karar ile tescil edilmiştir.

Çizim 4-Fotoğraf 6. Çamsu Köyü Höyük Çeşmesi.

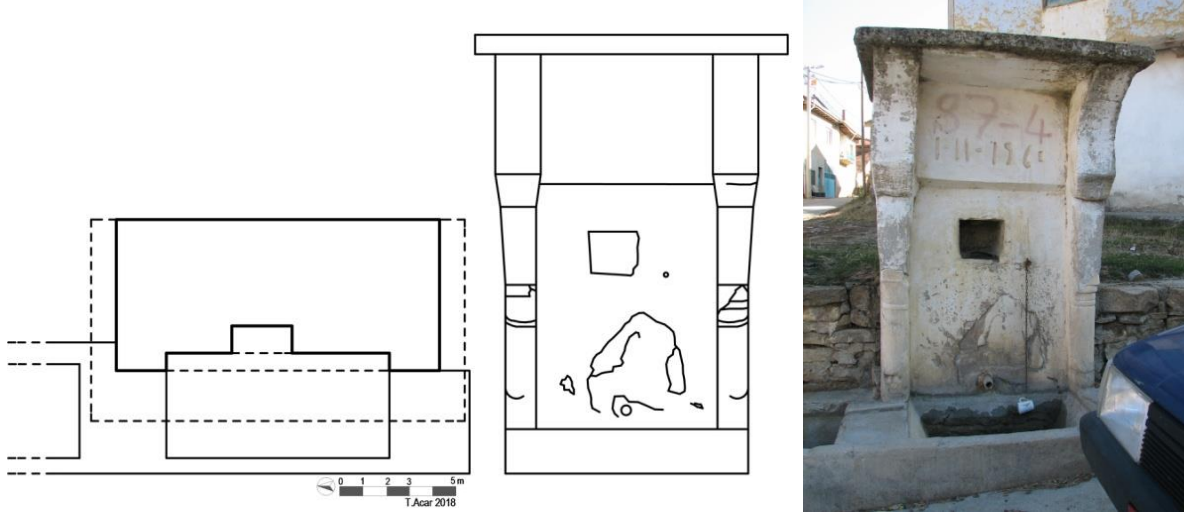
Çamsu Köyü Çeşmesi: Köyün içinde yer alan çeşme, bir konutun avlu duvarına bağlıdır. Tek cepheli olan yapının kimeri yarım daire şekillidir. Kemer dilimli bir silme ile vurgulanmıştır. Tekne ve sekiler betonarmedir. Sıvalı ve boyalı olan çeşme, betonarme bir saçak ile son bulmaktadır. İki lüleli yapıda, sadece bir lüle işlevine devam etmektedir. Çeşmenin kitabesi yoktur. Mimari özellikleri ile 19. yüzyıl sonu-20. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir.

Çeşme, lülelerin olduğu kısımda bir rozet, yarım daire kemerin üst kısmında rozet/kabara ve ay-yıldız motifleri, plasterlerde yivli gövdeli sütunceler ve saçak altında oval şekillerden oluşan bir fistodan meydana gelen bezeme repertuarına sahiptir.

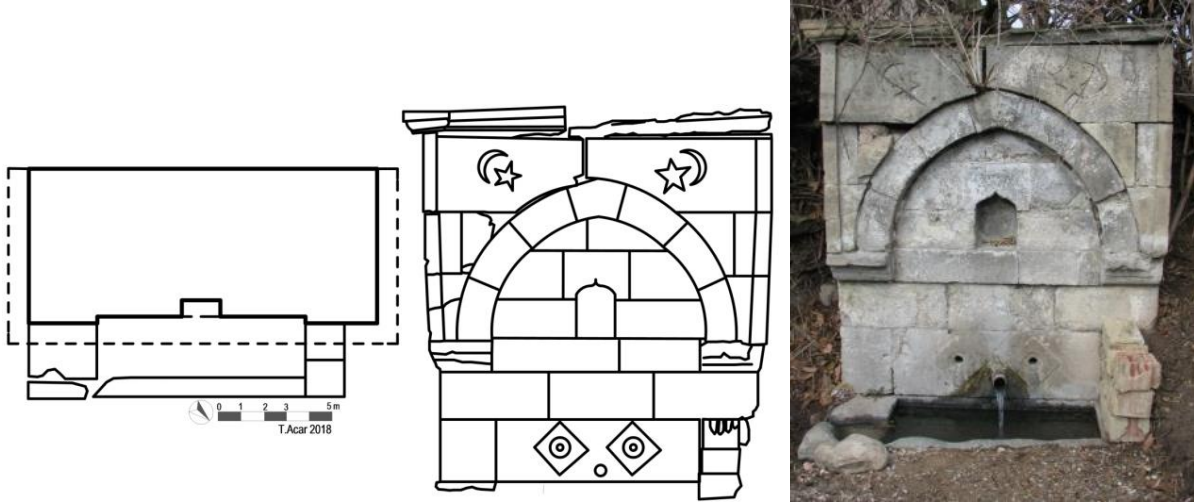
Çizim 5-Fotoğraf 7. Çamsu Köyü Çeşmesi.

Dümenler Köyü Cami Çeşmesi: Dümenler Köyü, Banaz ilçesinin yaklaşık 15 km kuzeydoğusundadır. Köyün içinde yer alan çeşme kemersiz, dikdörtgen bir kütle formundadır. Tek cepheli yapıda, plasterlerle bir kademe oluşturulmuştur. Tek lüleli çeşmede, tekne ve sekiler çimento içerikli modern malzemeden üretilmiştir. Taslık nişi kare şekillidir. Sıvalı ve boyalı olan yapı, betonarme bir saçak ile son bulmaktadır. Kitabesi olmayan çeşme, işlevsizdir. Mimari özellikleri ile 19. yüzyıl sonu-20. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir. Yapıda plaster olarak kullanılan devşirme mimari plastikler dışında herhangi bir bezeme ögesi yoktur.

Çizim 6-Fotoğraf 8. Dümenler Köyü Cami Çeşmesi.

Dümenler Köyü İrazlar Çeşmesi: Çeşme köyün Düzçay Mahallesi'ndedir. Dikey dikdörtgen gövdeli çeşmenin kemeri sivridir. Tek lüleli çeşmenin teknesi zemin kotunun değişmesi ile birlikte mevcut sokak kotuyla neredeyse bir olmuştur. Taslık nişi sivri kemerlidir. Kesme taşlarla inşa edilen çeşme betonarme bir saçak ile son bulmaktadır. Yapının kitabesi yoktur. Çeşmedeki bezeme öğeleri, kemer köşeliklerinde yer alan ay-yıldız motifleri ile lülenin iki yanındaki eşkenar dörtgen şekilleridir. Yapı mimari özellikleri ile 20. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir.

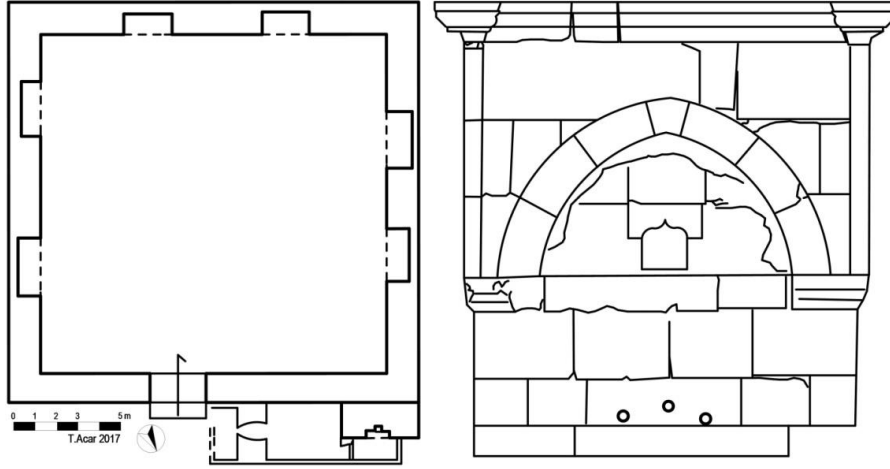

Çizim 7-Fotoğraf 9. Dümenler Köyü İrazlar Çeşmesi.

Dümenler Köyü İminler Çamaşırhanesi Çeşmesi: Çamaşırhane (Acar, 2017c, s. 50-54) ve çeşme köyün Düzçay Mahallesi'ndedir. İminler Çeşmesi, çamaşırhanenin kuzey duvarının batı ucundadır. Çeşmenin yalağı aynı duvar boyunca uzanmaktadır. Kesme taşlarla inşa edilen çeşmenin kemeri sivridir. Çeşmedeki üç lüle haznesinden sadece doğu uçtakinde bir metal boru vardır. Lülelerin üst kısmına kaş kemerli bir taslık nişi, nişin üst kısmına da bir kitabe panosu yerleştirilmiştir. Enine dikdörtgen formlu çeşmenin kitabe panosu üç satırdır. Kitabede zemin ve harflerin üzeri sıvanmış ve boyanmıştır. Metin üzerindeki boya ve tahribatlar nedeniyle bazı kelimeleri okumak mümkün olamamıştır. Çeşme kitabesine göre H. 1337/M. 1918-19 yılında inşa edilmiştir.

Kitabenin okunuşu:

- 1- Mâşâllâh
- 2- Sahibü'l-hayrât
- 3- Sene 1337

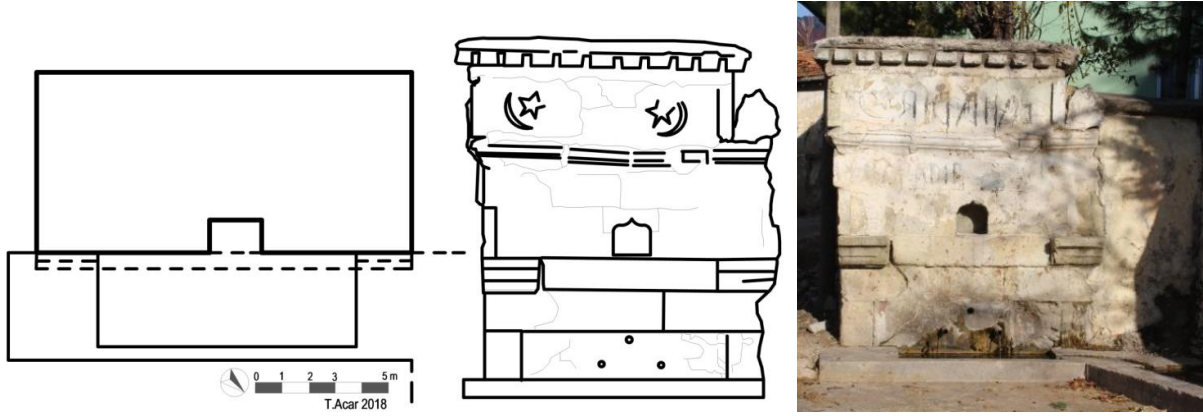

Çizim 8. İminler amaşırhanesi eşmesi. Rölöve Planı ve Cephe.

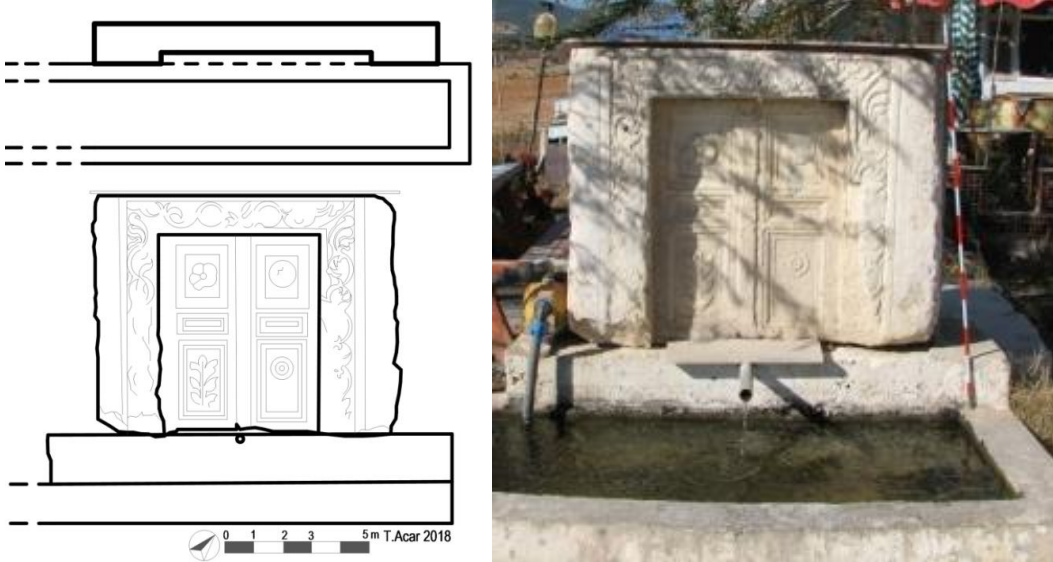
Fotoğraf 10-11. Dümenler Köyü İminler amaşırhanesi eşmesi.

Dümenler Köyü eşmesi: Köyün içinde yer alan çeşme kemersiz tek cephelidir. Taslık nişi sivri kemerlidir. Biri işlevsiz üç lülelidir. Tekne betonarmedir. Sıvalı ve boyalı olan çeşmenin saçağının altı, enine dikdörtgenlerden oluşan bir sıra silme ile son bulmaktadır. Kitabesi olmayan çeşmenin tek bezemesi, saçağın alt kısmında yer alan ay-yıldız motifidir. Çeşmede saçak altında taş eksilmeleri mevcuttur. Yapı, mimari detayları ile 20. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir.

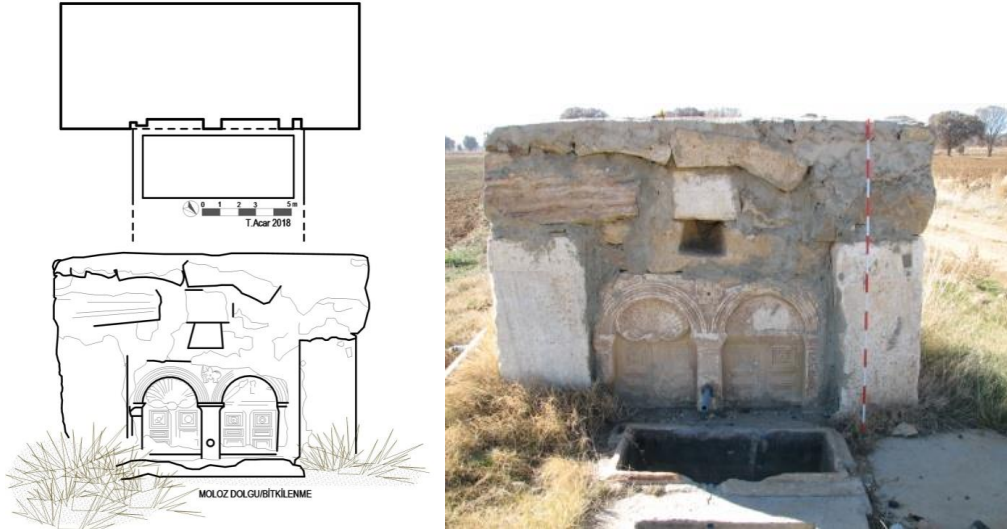
Çizim 9-Fotoğraf 12. Dümenler Köyü Çeşmesi.

Gedikler Köyü Çeşme 1: Köy, Banaz ilçesinin yaklaşık 7 km güneybatısındadır. Gedikler-Ankara yolu üzerindeki çeşme, devşirme bir mezar stelinin, lüle ve yalak ile çeşme şeklinde kullanılmasından meydana gelmektedir. Kitabesi olmayan yapı, işlevine devam etmektedir.

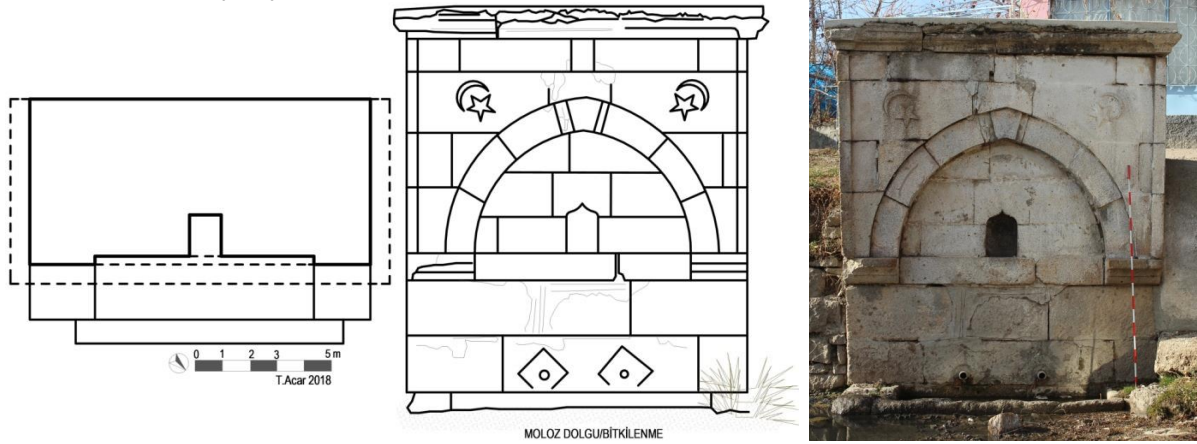
Çizim 10-Fotoğraf 13. Gedikler Köyü Çeşme 1.

Gedikler Köyü Çeşme 2: Gedikler-Ankara yolu üzerindeki birinci çeşmenin 500 m kadar güneyinde yer alan ikinci çeşmenin de inşasında yoğunlukla devşirme mimari plastikler kullanılmıştır. Ayna taşı olarak kullanılan iki kemerli mezar stelinin ortasına bir plastik boru yerleştirilmiştir. Tekne çimento içeriklidir. Lülenin üst kısmındaki taslık nişi kare şekillidir. Çeşmenin kitabesi ya da bezemesi yoktur.

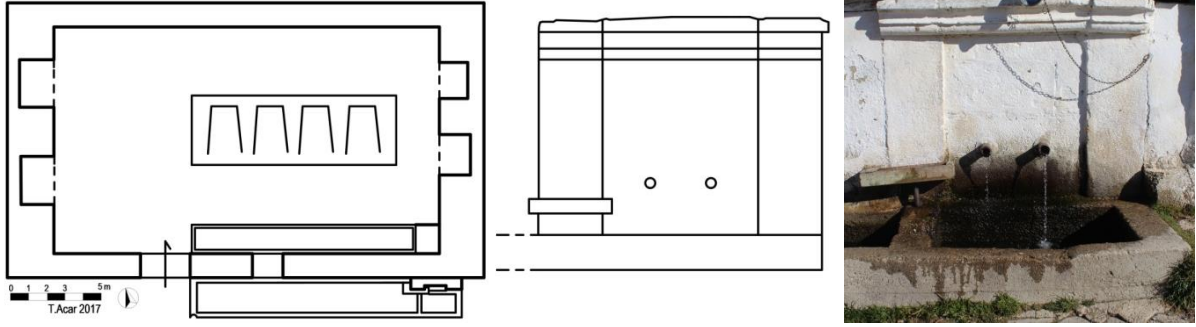
Çizim 11-Fotoğraf 14. Gedikler Köyü Çeşme 2.

Halaçlar Köyü Meryem Çeşmesi: Köy, Banaz ilçesinin yaklaşık 12 km kuzeydoğusundadır. Köy meydanında, caminin kuzeybatısında yer alan çeşme, dikey dikdörtgen formlu ve tek cephelidir. İki lüleli çeşmenin teknesi sokak kotunun değişmesi ile mevcut kotla neredeyse bir olmuştur. Kesse taşlarla inşa edilen çeşme, düz silmeli bir saçak ile son bulmaktadır. Saçağın üst kısmı, çimento içerikli sıva ile sıvanmıştır. Yapıdaki tek bezeme ögesi kemer köşeliklerinde yer alan ay-yıldız motifidir. Kitabesi olmayan çeşme işlevsizdir. Yapı mimari özellikleri ile 20. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir.

Çizim 12-Fotoğraf 15. Halaçlar Köyü Meryem Çeşmesi.

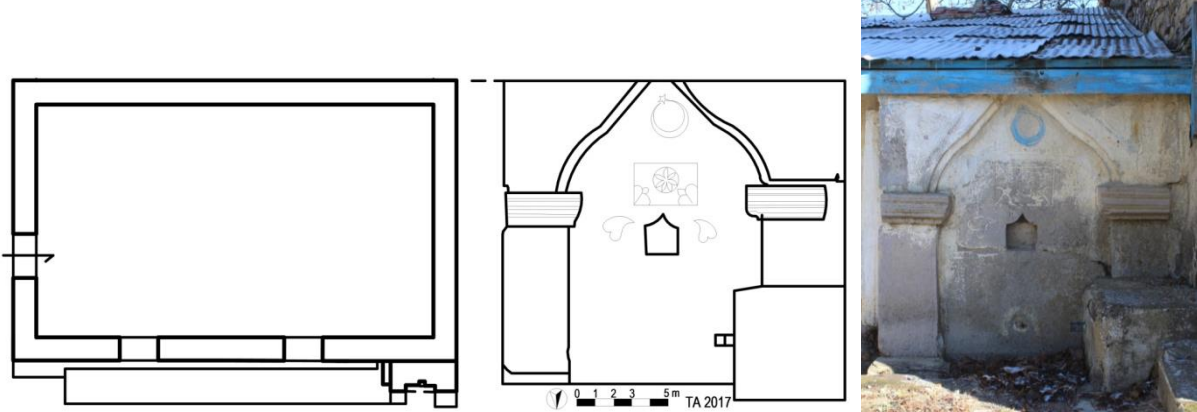
Karaköse Köyü Aşağı Mahalle Çamaşırhanesi Çeşmesi: Köy, Banaz ilçesinin yaklaşık 30 km kuzeybatısındadır. Çeşme ve çamaşırhane (Acar, 2017c, s. 60-62, Foto. 71-74) köyde Aşağı Mahalle'dedir. Çamaşırhanenin güney duvarının doğu ucunda yer alan çeşme basit bir düzenlemededir. İki yandan birer plasterle sınırlandırılan çeşme nişi, düz ve dış bükey silmeli bir saçak ile son bulmaktadır. İki lüleli çeşmenin teknesi ve yalağı betonarmedir. Çeşme de çamaşırhane gibi sıvalı ve boyalıdır. Kitabesi olmayan Aşağı Mahalle Çeşmesi işlevine devam etmektedir.

Çizim 13-Fotoğraf 16. Karaköse Köyü Aşağı Mahalle Çamaşırhanesi Çeşmesi.

Karaköse Köyü Köyiçi Çamaşırhanesi Çeşmesi: Köyün içinde yer alan çamaşırhanenin (Acar, 2017c, s. 55-59, Foto. 65-70) kuzey duvarının batı ucunda yer alan çeşme, halk arasında "Zayıtlar Çeşmesi" olarak da isimlendirilmektedir. Çeşme nişi iki yandan birer plaster ile sınırlanmıştır. Boyuna dikdörtgen şekilli plasterlerin başlıkları düz ve dış bükey pahlı silmelerle hareketlendirilmiştir. Çeşmenin kemeri, sivridir. Kemerin üst noktasının altında ay-yıldız motifi işlenmiştir. Motifin altına kazıma tekniği ile yatay dikdörtgen bir kartuş yapılmış, bu kartuşun içine de bir gülbezek kazınmıştır. Kartuşun iki yanına ise basit bitkisel bezemeler yapılmıştır. Dikdörtgen kartuşun altında sivri kemerli bir taslık nişi vardır. Nişin iki yanına da birer yürek motifi kazınmıştır. Çeşmenin lülesinin bulunduğu hazne kapatılmış, modern bir musluk çeşmenin batı sekisine yerleştirilmiştir. Çeşme bugün işlevsizdir. Kitabesi yoktur.

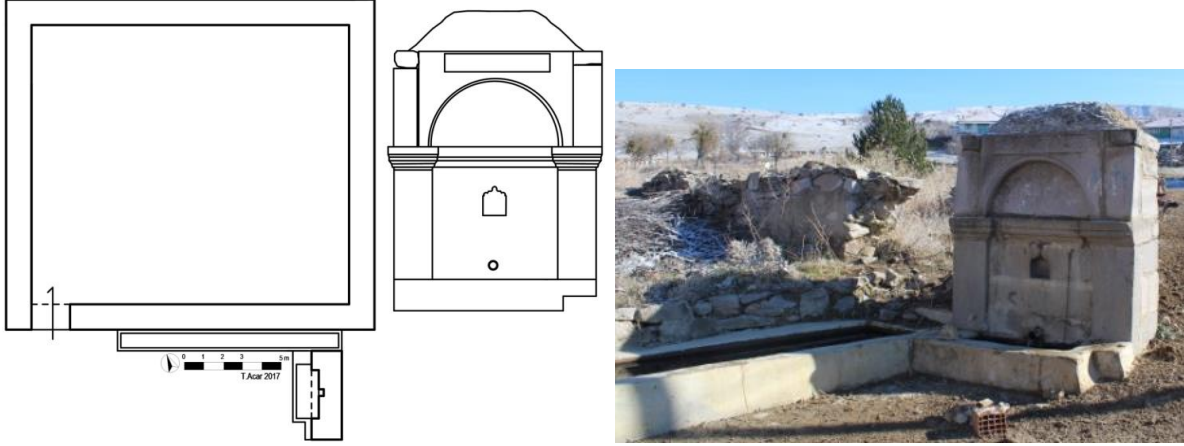
Zayıtlar Çeşmesi ve Köyiçi Çamaşırhanesi, Karaköse Muhtarı Sayın Yaşar Keskin'den alınan bilgilere göre 50-60 yıl önce inşa edilmiştir. 1998 yılında köye kanalizasyon sistemi yapılmıştır. Köye gelen su sistemi ile birlikte çamaşırhane yavaş yavaş terk edilmiştir.

Çizim 14-Fotoğraf 17. Karaköse Köyü Köyiçi Çamaşırhanesi Çeşmesi.

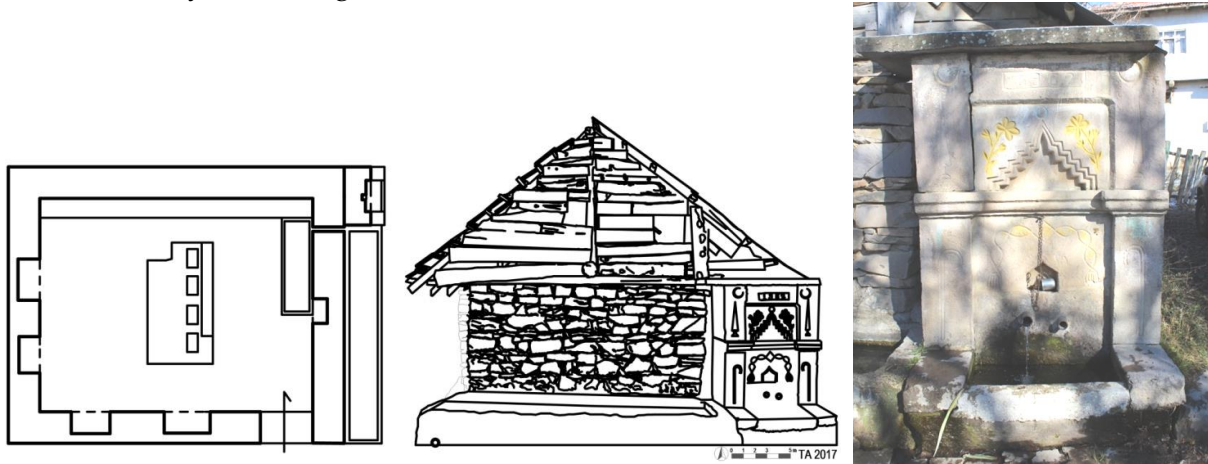
Karaköse Köyü Yukarı Mahalle Çamaşırhanesi Çeşmesi: Çamaşırhane (Acar, 2017c, s. 72-75, Foto. 86-88) ve çeşme köyde, Yukarı Mahalle'dedir. Yukarı Mahalle Çeşmesi, çamaşırhanenin güney duvarının doğu ucundadır. Çeşmenin yarım daire kemeri iki yandan dikdörtgen formlu plasterlere oturmaktadır. Plasterlerin başlıkları düz ve dış bükey pahlı silmelerle hareketlendirilmiştir. Silme demeti kemerin alt kısmında da devam etmektedir. Dekoratif dilimli kemerli taslık nişinin altında bir lüle yer almaktadır. Betonarme tekne, çamaşırhanenin güney duvarı boyunca uzanan yalak ile bağlantılıdır. Kesme taş ile inşa

edilen yapı, betonarme bir saçak ile son bulmaktadır. eşme bugün işlevine devam etmektedir. Kitabesi yoktur. Mimari özellikleri ile 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir.

Çizim 15-Fotoğraf 18. Karaköse Köyü Yukarı Mahalle Çamaşırhanesi Çeşmesi.

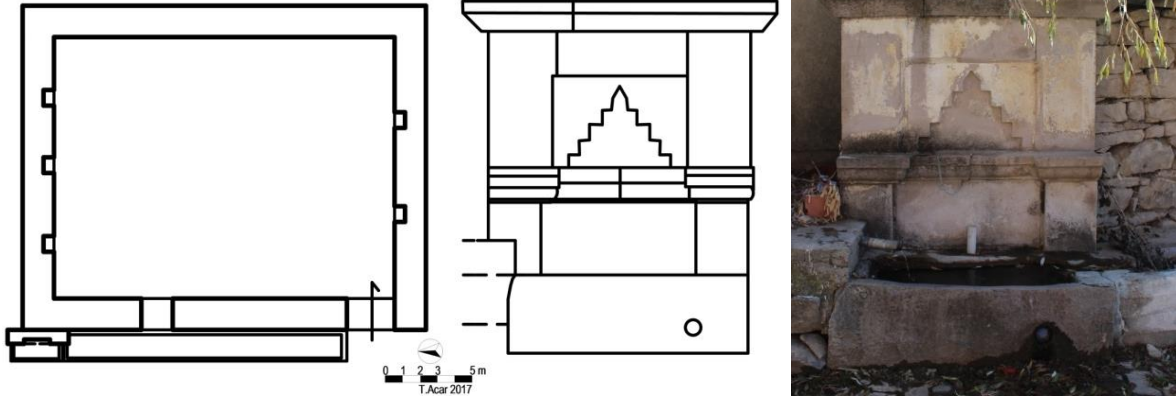
Karaköse Köyü Uzunlar Çamaşırhanesi Çeşmesi: Köyün içinde yer alan çeşme çamaşırhanenin (Acar, 2017c, s. 63-67, Foto. 75-80) güney duvarının doğu ucundadır. Dekoratif dilimli kemer iki yandan birer plaster üzerine oturmaktadır. Boyuna dikdörtgen formlu plasterlerin başlıkları düz ve dış bükey pahlı silmelerle hareketlendirilmiştir. Plasterlerin gövdelerinde birer asa/baston motifi kazınmıştır. Dilimli kemerin tepe noktasına birer hilal motifi, iki yanına ise birer çok çenekli çiçek motifi işlenmiştir. Plasterlerin başlıklarının üst kısmındaki kesme taşlar üzerinde ise karşılıklı birer servi motifi ve hilal motifi bulunmaktadır. Çeşmenin üst kısmına da Latin rakamları ile 1962 yazısı kazınmıştır. Ayna taşında basit geometrik bir süsleme, sivri kemerli bir taslık nişi ve iki lüle yer almaktadır. Lülelerden batıdaki işlevini sürdürmekteyken, doğudaki işlevsizdir. Kesme taş tekne iki yandan sekilerle sınırlandırılmıştır. Tekne, güney duvarı boyunca, giriş kapısına kadar uzanan yalak ile bağlantılıdır. Çeşme betonarme bir saçak ile son bulmaktadır.

Çizim 16-Fotoğraf 19. Karaköse Köyü Uzunlar Çamaşırhanesi Çeşmesi.

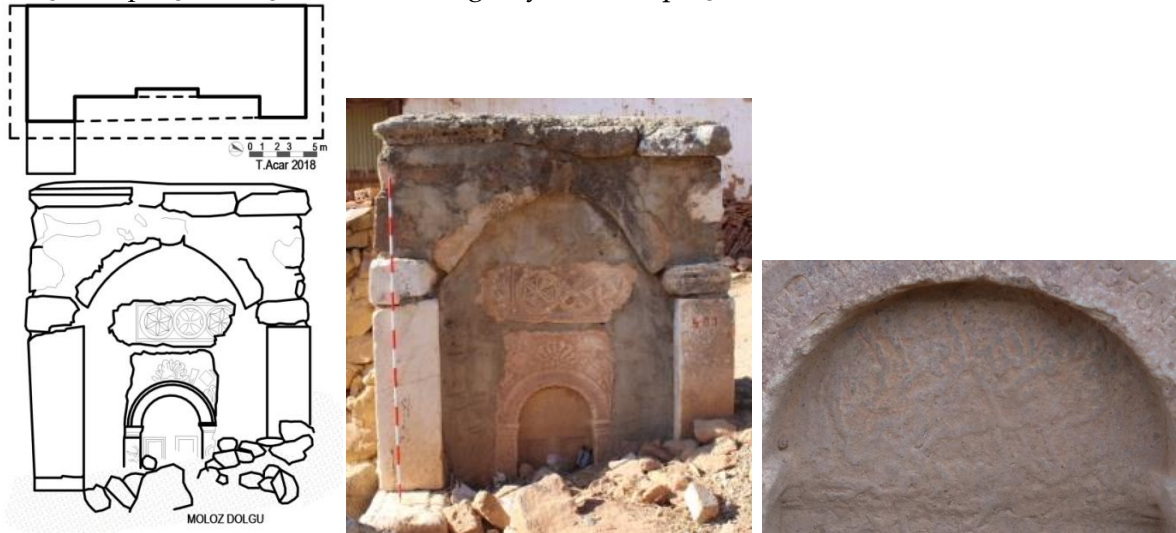
Karaköse Köyü Zotalan Mahallesi Çamaşırhanesi Çeşmesi: Köyde Zotalan Mahallesi'nde yer alan çeşme çamaşırhanenin (Acar, 2017c, s. 68-71, Foto. 81-85) batı cephesinin kuzey ucundadır. Dekoratif dilimli kemerli çeşme nişi iki yandan birer plaster ile sınırlandırılmıştır.

Plasterlerin başlıkları düz ve dış bükey silmelerle hareketlendirilmiştir. Silme demeti kemerin alt kısmında da devam etmektedir. Dekoratif kemerin tepe noktasının üst kısmına Latin rakamları ile 1968 tarihi kazınmıştır. Çeşmenin teknesi sokak kotunun yükseltilmesi ile üst kote alınmış, lüle haznesi bugün algılanamaz olmuştur. Lüle yapının kuzeyine yerleştirilen betonarme bir sekiye monte edilmiştir. Betonarme bir saçak ile son bulan çeşme, işlevine devam etmektedir. Kitabesi yoktur.

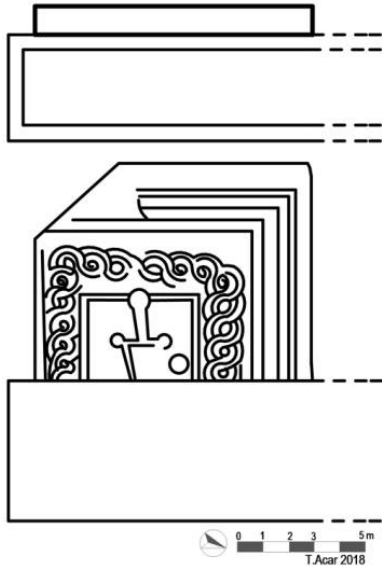
Çizim 17-Fotoğraf 20. Karaköse Köyü Zotalan Mahallesi Çamaşırhanesi Çeşmesi.

Kızılcaören Köyü Çeşme 1: Köy, Banaz ilçesinin yaklaşık 3 km batısındadır. Köyün içinde yer alan çeşme, dikey dikdörtgen gövdelidir. Kemerini onarımlarla bozulmuştur. Kemerin iki yandan oturduğu plasterler ve ayna taşı olarak kullanılan mezar steli devşirme mermerdir. Stelin üst kısmında ve yan duvarlarda da bezemeli devşirme plastik yer almaktadır. Tekne ve sekiler yol kotunun değişmesi ile birlikte moloz dolgu altında kalmıştır. Çeşmenin kitabesi yoktur. Ancak mezar stelinin yarım daire kemerinin üst kısmına Arapça harfler kazınmıştır. Taş dokudaki bozulmalar nedeniyle metni okumak mümkün değildir. Çeşmede devşirme parçalar dışında bezeme öğesi yoktur. Yapı işlevsizdir.

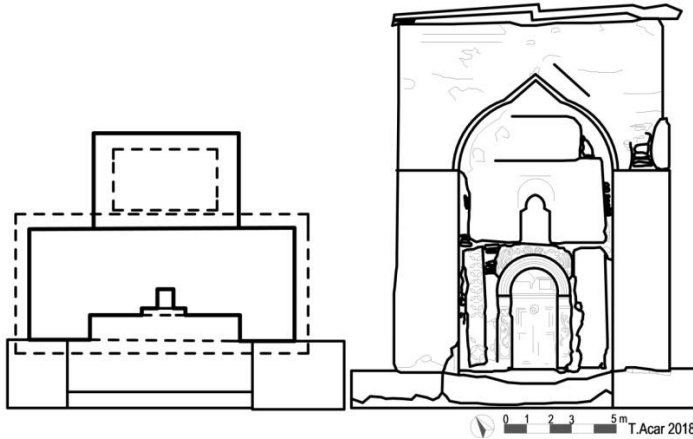
Çizim 18-Fotoğraf 21-22. Kızılören Köyü Çeşme 1.

Kızılören Köyü Çeşme 2: Köydeki diğer çeşme, devşirme bir mimari plastikten meydana gelmektedir. Bezemeli taş bir delik açılmış, bu deliğe modern su şebekesine bağlı bir boru yerleştirilmiştir. Taşın önüne de betonarme bir yalak yapılmıştır.

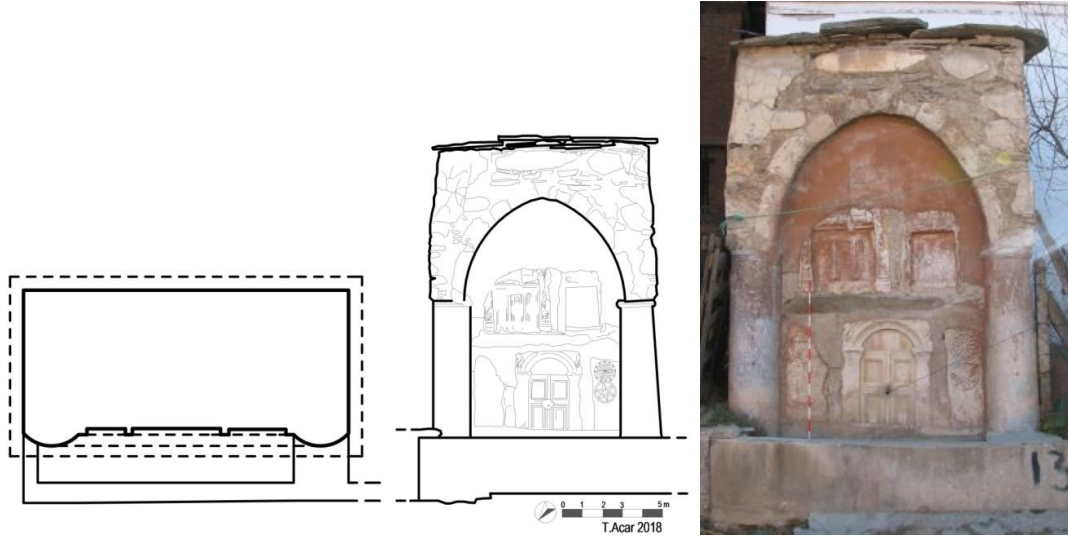
Çizim 19-Fotoğraf 23-24. Kızılören Köyü Çeşme 2.

Kızılcasöğüt Kasabası Çeşme 1: Kızılcasöğüt Kasabası, Banaz ilçesinin yaklaşık 14 km güneybatısında olup, Ankara-İzmir karayolunun 3 km kadar güneyindedir. Cumhuriyet Mahallesi, Seçkin Sokak'ta yer alan çeşme halk arasında "Koca Çeşme" olarak da adlandırılmaktadır. Yapı, dikey dikdörtgen gövdeli ve tek cephelidir. Çeşmenin sivri kemeri bir silme ile kademelendirilmiştir. Ayna taşı olarak devşirme bir mezar steli kullanılmıştır. Tashık nişi dilimli kemerlidir. Tekne ve sekiler devşirme mermerdir. Yapı, kesme taş, mermer ve devşirme taşlarla inşa edilmiştir. Kitabesi ve bezemesi olmayan çeşme işlevsizdir. Mimari özellikleri ile 19. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir. Yapı, 02.02.2000/9132 tarih ve karar ile tescil edilmiştir.

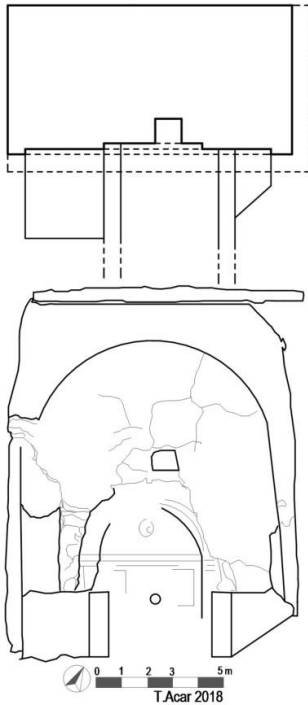
Çizim 20-Fotoğraf 25. Kızılcasöğüt Kasabası Çeşme 1.

Kızılcasöğüt Kasabası Çeşme 2: Yunus Emre Caddesi'nde, belediye binasının karşısında yer alan çeşme, dikey dikdörtgen gövdeli, tek cephelidir. Yarım daire formu kemer, onarımlarla formunu kısmen yitirmiştir. Kemer iki yandan yarım silindirik şekilli plasterler üzerine oturmaktadır. Tekne betonarmedir. Kesme, moloz taşlar ve devşirme mimari plastiklerle inşa edilen çeşme, işlevsizdir. Yapıda herhangi bir bezeme ögesi yoktur. Kitabesi olmayan çeşme, mimari özellikleri ile 19. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir. Yapı, 02.02.2000/9132 tarih ve karar ile tescil edilmiştir.

Çizim 21-Fotoğraf 26. Kızılcaşöğüt Kasabası Çeşme 2.

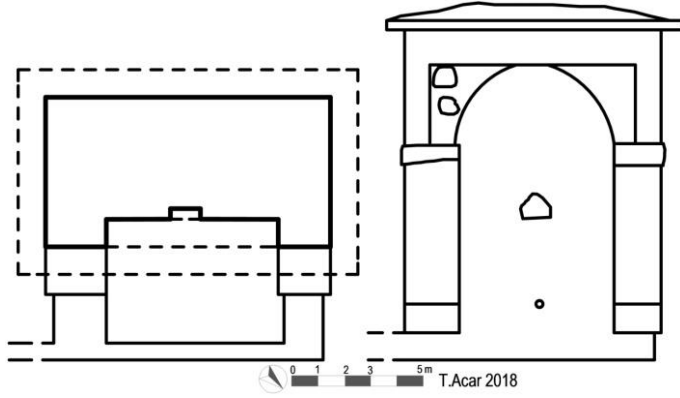
Kızılcaşöğüt Kasabası Çeşme 3: Kızılcaşöğüt Kasabası'na yaklaşık 1.5 km mesafededir. Yarım daire kemerli çeşmede, ayna taşı olarak devşirme mimari bir plastik kullanılmıştır. Tek lüveli yapıda, tekne olmayıp, su hayvanları sulamak için kullanılan uzun bir yalağa akmaktadır. Taslık nişi kare şeklindedir. Sıvalı ve boyalı olan çeşme işlevine devam etmektedir. Yapıda bezeme ve kitabe yoktur. Mimari özellikleri ile 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir.

Çizim 22-Fotoğraf 27-28. Kızılcaşöğüt Kasabası Çeşmesi 3.

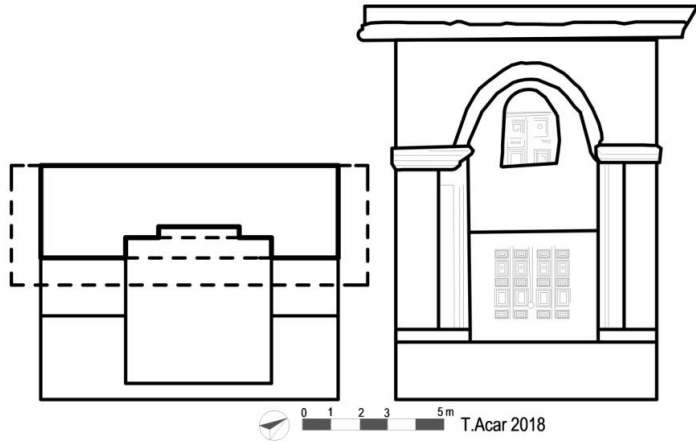
Kızılhisar Köyü Çobanoğlu Çeşmesi: Köy, Banaz ilçesinin yaklaşık 12 km batısındadır. Çeşme, köyde Yeni Mahalle'de, Aşağı Harman Mevkii'ndedir. Tek cepheli çeşmenin kemeri sivridir. Kemer iki yandan boyuna dikdörtgen plasterler üzerine oturmaktadır. Plasterlerin bezemesiz, düz başlıkları vardır. Lülenin üst kısmındaki taslık nişi sivri kemerlidir. Sekiler kesme taş, tekne betonarmedir. Sıvalı ve boyalı olan çeşme, betonarme bir saçak ile son

bulmaktadır. İşlevine devam eden çeşmenin kitabesi, ya da herhangi bir bezeme ögesi yoktur. Kaynaklarda çeşmenin 1905-1906 yılında inşa edildiği belirtilmektedir (Uşak Envanteri, 2007, s. 270). Yapı, 23.02.2006/1880 tarih ve karar ile tescil edilmiştir.

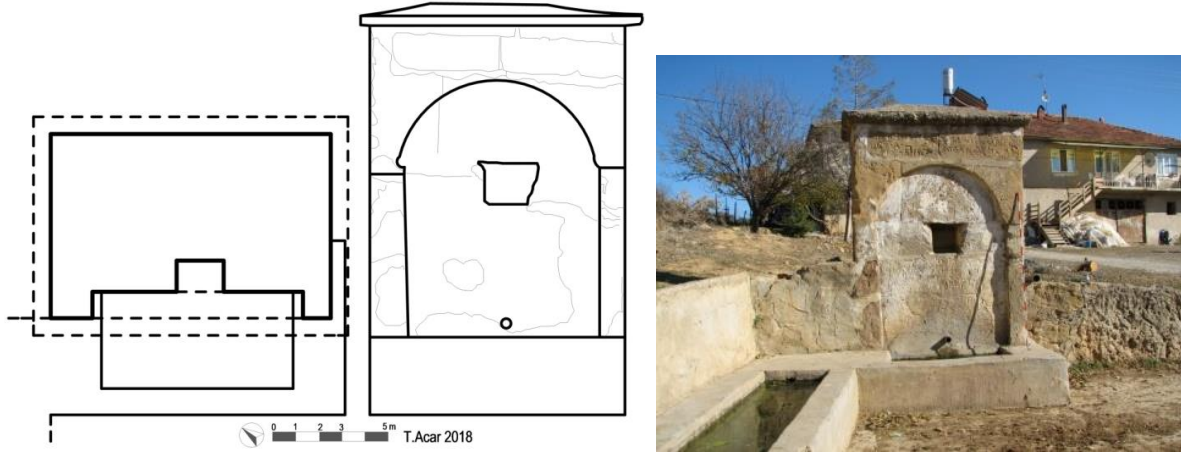
Çizim 23-Fotoğraf 29. Kızılhisar Köyü Çobanoğlu Çeşmesi.

Kızılhisar Köyü Eski Cami Çeşmesi: Köy camisine bitişik şekilde inşa edilen çeşme, tek cephelidir. Kemer şekli onarımlarla bozulmuştur. Bir çökertme ile kademelendirilen kemer iki yandan silmeli başlıklara sahip plasterler üzerine oturmaktadır. Ayna taşı olarak bir mezar steli kullanılmıştır. Tek lüleli çeşmede sekiler ve tekne betonarme olarak yenilenmiştir. Sıvalı ve boyalı olan yapı, betonarme bir saçak ile son bulmaktadır. İşlevine devam eden çeşmenin kitabesi ve devşirme mimari plastikler dışında herhangi bir bezeme ögesi yoktur. Yapı mimari özellikleri ile 19. yüzyıl sonlarına tarihlenmektedir.

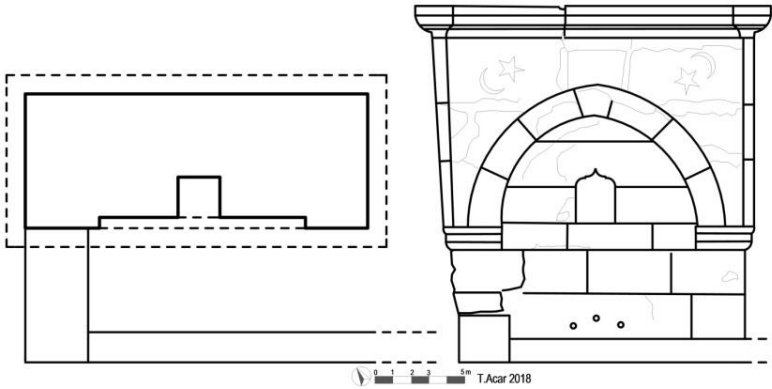
Çizim 24-Fotoğraf 30. Kızılhisar Köyü Eski Cami Çeşmesi.

Kızılhisar Köyü Kavakanlıca Çeşmesi: Köyde Yeni Mahalle'dedir. Dikey dikdörtgen formlu, tek cepheli çeşmenin kemeri yarım daire şekillidir. Taslık nişi karedir. Tekne ve sekiler betonarme olarak yenilenmiştir. Kesse taşlarla inşa edilen çeşme, kubbemsi betonarme bir saçak ile son bulmaktadır. İşlevine devam eden yapıda kitabe ya da bezeme ögesi yoktur. Mimari özellikleri ile 20. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir.

Çizim 25-Fotoğraf 31. Kızılhisar Köyü Kavakanlıca Çeşmesi.

Kozviran Beldesi/Çiftlik Avdar Çeşmesi: Belde, Banaz ilçesinin yaklaşık 20 km kuzeydoğusundadır. Çeşme, köy meydanında yer almaktadır. Tek cepheli çeşmenin ve taşlık nişinin kemerleri sivridir. İki lüleli yapının kuzeydeki sekisi kesme taştır. Teknesi olmayan çeşmede su, hayvanların su ihtiyacını karşılamak için kullanılan bir yalağa akmaktadır. Kesme taşlarla inşa edilen çeşme, düz silmeli bir saçak ile son bulmaktadır. Çeşmenin kitabesi yoktur. Kemer köşeliklerinde yer alan ay-yıldız motifi tek bezeme öğesidir. Yapı mimari özellikleri ile 20. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir.

Çizim 26-Fotoğraf 32. Kozviran Beldesi/Çiftlik Avdar Çeşmesi (2015).

Paşacık Köyü Çamaşırhane Çeşmesi: Köy, Banaz ilçesinin yaklaşık 22 km kuzeydoğusundadır. Çeşme, köyün içinde yer alan çamaşırhanenin (Acar, 2017c, s. 76-82, Foto. 89-98) batı cephesinde, çamaşırhaneye bitişik yapının kuzey duvarındadır. Çeşmenin yarım daire kemeri iki yandaki plasterler üzerine oturmaktadır. Plasterlerin başlıkları düz, iç ve dış bükey pahlı silmelerle hareketlendirilmiştir. Boyuna dikdörtgen plasterlerin gövdelerinde kare kartuşlar yer almaktadır. Çeşmenin ayna taşı sökülmüştür. İki lüle işlevsizdir. Lülelerin üst kısmında bir taşlık nişi, nişin üst kısmında da Türkçe yazıt vardır. Yarım daire kemerin köşeliklerinde ay-yıldız, tabanca ve üçgen formları işlenmiştir. Kemerin tepe noktasında ise Latin rakamları ile 1949 yazılıdır. Çeşmenin üst kısmında köşelerde birer baba, ortada ise ortası pahlı dikdörtgen bir tepelik vardır. Bu tepelik üzerine de dalgalanan bir Türk bayrağı kazınmıştır. Çeşmenin teknesi çamaşırhanenin batı duvarı boyunca uzanan yalak ile bağlantılıdır.

Çizim 27-Fotoğraf 33-34. Paşacık Köyü Çamaşırhane Çeşmesi.

Şaban Köy Koca Çeşme: Köy, Banaz ilçesinin yaklaşık 7 km güneyindedir. Köy meydanında yer alan yapı, tek cephelidir. Sivri kemeri iki yandan plasterler üzerine oturmaktadır. Ayna taşı olarak iki kemerli bir mezar steli kullanılmıştır. İki lüveli çeşmede tekne ve sekiler betonarmedir. Kesme, kabayonu, mermer gibi taş cinsleri ve devşirme mimari plastiklerle inşa edilen çeşme, iki yana eğimli bir saçak ile son bulmaktadır. Çeşmenin yüzeyi yer yer sıvalıdır. İşlevine devam eden çeşmenin kitabesi yoktur. Yapı, 12.09.2013-1274 tarih ve karar ile tescil edilmiştir.

Çizim 28-Fotoğraf 36. Şaban Köy Koca Çeşme.

Bulgular

Konumlarına ve Fiziksel Biçimlenişlerine Göre Çeşmeler

Çeşmeler terim olarak, musluklu su haznesi, pınar (Devellioğlu, 1988, s. 156), genel bir su sağlama sisteminden gelen suyun kamunun kullanımına sunulduğu yapı (Sözen ve Tanyeli, 2011, s. 75), herkesin yararlanması için düzen altına alınan bir suyun aktarıldığı yapı (Hasol, 2008, s. 121) şeklinde tanımlanmıştır. Çeşme sözcüğü Farsça göz anlamına gelen “çeşm” kelimesinden üretilmiştir (Devellioğlu, 1988, s. 156; Önge, 1997, s. 5). Çeşme kelimesi yerine XIII-XIV. yüzyıllarda Arapça “sikaye”, “ayn”, “meşka” terimlerinin kullanıldığı da görülmektedir (Önge, 1997, s. 5).

Anadolu su mimarisinin en önemli yapılarından biri olan çeşmelerde kütle genellikle dikey dikdörtgen prizma şekillidir. Cephe tasarımı genel olarak saçak, kemer, kitabe, ayna taşı, taslık nişi, lüle, tekne ve oturma sekilerinden meydana gelmektedir. Cephe tasarımındaki bu öğeler, çeşmenin inşa edildiği döneme ait karakteristik özelliklerle bazı farklılıklar gösterebilmektedir (Önge, 1997, s. 5-41).

Anadolu çeşme mimarisinde çeşmeler genellikle bir yapının giriş cephesine ya da yakınlarına inşa edilmektedir (Demirel, 1992, s. 170; Önge, 1997, s. 11). Çalışmamıza konu olan Banaz'daki çeşmeler değerlendirildiğinde, Anadolu örneklerinde de olduğu üzere, çoğunlukla konut, cami, çamaşırhane gibi yapılar ile bahçe ya da istinat duvarı gibi bir duvarla bağlantılı şekilde tasarlandıkları görülmektedir. Banaz ilçesine bağlı köylerde yer alan yirmi sekiz çeşmeden on beşi bir duvara bağımlı, on üçü bağımsızdır (Tablo 1). Uşak il ve ilçelerinde yer alan yüz seksen beş çeşmeden yüz beşi bir duvar ile bağlantılı, sekseni ise bağımsız şekilde tasarlanmıştır (Acar, 2015, s. 1-40; 2017a, s. 133-168; 2017b, s. 155-162; 2018a, s. 608-610; 2018b, s. 163-179; 2018c, s. 45-46, Şek.1.).

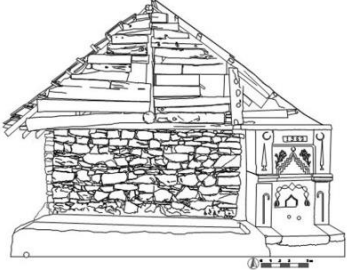
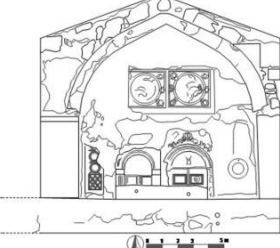
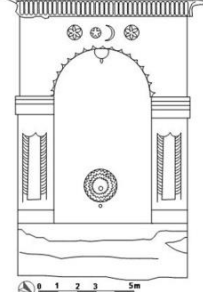
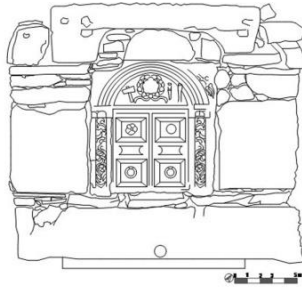
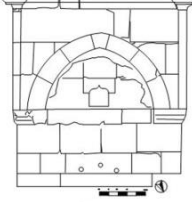

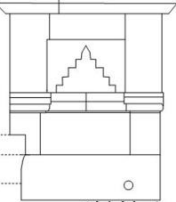
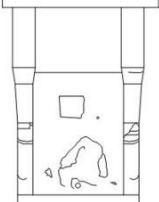
Banaz çeşmelerinin hepsi tek cephelidir. Diğer Uşak çeşmelerinde de genellikle tek cephe tasarımı uygulanmıştır. Yüz seksen beş çeşmeden, yüz yetmiş sekizi tek cepheli, üçü iki cepheli, dördü de meydan çeşmesi şeklindedir (Acar, 2015, s. 1-40; 2017a, s. 133-168; Acar, 2017b, s. 155-156; 2018a, s. 611; 2018b, s. 163-179; 2018c, s. 27-54).

Çeşme mimarisinde genellikle kütle dikey dikdörtgen prizmadır. Bununla birlikte kare prizma ya da az sayıda örnekleri olsa da enine dikdörtgen formlara da rastlanabilmektedir. Bazı çeşmelerde ise çeşme sadece devşirme mimari plastikten meydana gelmektedir. Banaz çeşmelerinin yirmi üçünde gövde dikey dikdörtgen prizma, biri kare prizma, dördü de devşirme mimari plastiktir (Tablo 1). Uşak'taki yüz seksen beş çeşmeden yüz yetmiş ikisi dikey dikdörtgen, beşi yatay dikdörtgen, üçü kare, beşi de devşirme mimari plastikten meydana gelmiştir (Acar, 2015, s. 1-40; 2017a, s. 133-168; 2017b, s. 155-156; 2018a, s. 611-612; 2018b, s. 163-179; 2018c, s. 27-54).

Çeşme mimarisinde cephe kompozisyonunun en önemli elemanı kemerlerdir. Çeşme kütlelerinde ana cephe genellikle sivri, yarım daire ya da dilimli kemer gibi bir kemer şekli ile vurgulanmaktadır. Banaz çeşmelerinde dokuz kemer sivri, sekiz kemer yarım daire, iki kemer dilimli kemer şeklindedir. Üç kemerin şekli onarımlarla bozulmuştur. İki çeşmede cephe kemersiz, dikdörtgen bir çökertme şeklindedir (Tablo 1). Yüz seksen beş Uşak çeşmesinden altmış biri yarım daire kemerli, elli ikisi sivri kemerli, altısı gemi teknesi kemerli, dördü dilimli kemerli, dördü basık kemerli iken, üçü düz atkı taşlı, on dördü ise dikdörtgen niş şekillidir. Yirmi sekizinin de kemer formu onarımlar ya da tahribatlarla bozulmuştur (Acar, 2015, s. 1-40; 2017a, s. 133-168; 2017b, s. 155-156; 2018a, s. 613-615; 2018b s. 163-179; 2018c, s. 27-54).

Çeşme mimarisinde cephe kompozisyonunun bir diğer öğesi, çeşmenin ana cephesindeki kemerin iki yandan oturduğu plasterlerdir. Genellikle dikey dikdörtgen bir şekle sahip olan plasterler, silmeli ya da pahlı başlık ve kaideye sahiptir. Banaz çeşmelerin dokuzunda dikey dikdörtgen, birinde yarım silindir şekilli plaster vardır. Plasterlerin onunda başlık, birinde düz silmeli kaide bulunmaktadır. Plasterlerin sekizi kesme taş, biri devşirme olmak üzere ikisi mermerdir (Tablo 1). Uşak'taki çeşmelerin doksan üçünde plaster vardır. Bu plasterlerin doksanı dikey dikdörtgen, üçü de yarım silindirik formdadır. Ellisinde başlık, dokuzunda da kaide vardır. Plasterlerin elli dokuzunda kesme taş, on ikisinde mermer, on dokuzunda da devşirme mimari plastikler kullanılmıştır (Acar, 2018a, s. 616-18).

Çeşme mimarisinde cephe kompozisyonunda kullanılan bir diğer öge ayna taşlarıdır. Genellikle, mermer ya da kesme taştan imal edilen bu taşların ortasına lüle yerleştirilmektedir. Dönemin bezeme repertuarına göre bezelen taşlar, bazen bezemesiz olarak da verilebilmektedir. Banaz'daki çeşmelerin sekizindeki ayna taşı, devşirme mermerdir (Tablo 1). Uşak'taki çeşmelerin altısında mermer, otuz dokuzunda devşirme mermer, on yedisinde de kesme taş kullanılmıştır (Acar, 2018a, s. 618-20).

A. Konumlarına Göre Çeşmeler	A.1. Bir Yüzeğe Bağlı Çeşmeler	A.2. Bağımsız Çeşmeler		
				
B. Fiziksel Biçimlenişlerine Göre Çeşmeler	B.1.1. Tek Cepheli Çeşmeler			
	B.2.1. Dikey Dikdörtgen Prizma Gövdeli Çeşmeler	B.2.2. Kare Prizma Gövdeli Çeşmeler		
				
C. Niş Biçimlenişlerine Göre Çeşmeler	C.1. Sivri Kemerli Çeşmeler	C.2. Yarım Daire Kemerli Çeşmeler	C.3. Dilimli Kemerli Çeşmeler	
				C.4. Dikdörtgen Niş Biçimli Çeşmeler
				

Şekil 1. Banaz Çeşmelerinin Tipoloji Denemesi (Tipoloji oluştururken yararlanılan kaynaklar: Ödekan, 1992, s. 281-286; Önge, 1997, s. 37-51; Karpuz, 2006, s. 317-331).

Doğal kaynaklardan gelen su, çeşmenin merkezine ya da arkasına bitişik şekilde tasarlanmış depolara gelmekte, oradan da lüleler marifetiyle, halka ulaşmaktadır. Lülelerin bazıları herhangi bir mekanizmaya sahip olmayıp, su bu borulardan devamlı akar şekildedir. Bazı

lülelerde ise suyun ihtiyaca göre kullanımını sağlayan, istenildiğinde açılıp kapanabilen, burma sistemine sahip bir musluk bulunmaktadır. Zamanla çeşmeler, değişen teknoloji ve doğal kaynakların yetersizliği ile modern su şebekelerine bağlanmaya başlamıştır. Bu durumda, suyun kontrollü kullanımını sağlamak için ve son onarımlarla birlikte çeşmelerde modern bataryalar tercih edilir olmuştur. Banaz'daki yirmi sekiz çeşmeden yirmi ikisinde musluk olmayıp su bir borudan devamlı akar (salma lüle) şeklindedir (Tablo 1). Uşak çeşmelerinin yüz altmış dördünde bir lüle vardır. Bunlardan yüz otuz üçü salma, üçü burma lüle şeklinde iken, yirmi sekizine modern malzeme kullanılmıştır (Acar, 2018a, s. 620-21).

Çeşme mimarisinin ana elamanlardan bir diğeri, lüleden gelen suyun aktığı, genellikle kesme taş ya da mermer gibi taş cinsleri ile inşa edilen teknelerdir. Tekneler, günümüzde yapılan onarımlarla betonarme modern malzeme kaplanmakta ya da tamamen yeniden imal edilmektedir. Özellikle kent merkezlerinde yer alan çeşmelerde orijinal sokak kotunun zamanla değişmesi, çeşmeleri de etkilemekte, tekne ve tekneyi iki yandan sınırlandıran sekiler yeni yol kotunun altında kalarak, algılanamaz duruma düşmektedir. Banaz çeşmelerin sekizinde tekne, kesme taş, on dokuzunda da modern malzeme ile üretilmiştir (Tablo 1). Uşak'taki çeşmeler de ise altmış beş teknede kesme taş, beş teknede mermer kullanılmıştır. Dört tekne devşirme mimari plastiklerden üretilmişken, seksen bir tekne ise modern malzeme ile yeniden yapılmıştır (Acar, 2018, s. 621-23).

Çeşme tasarımında XVI. yüzyıldan itibaren yeni uygulamalar başlamıştır. Bu uygulamalardan biri tas koymak için yapılmış taslık nişleridir (Önge, 1997, s. 37-38). Cephede lülenin üst kısmına, kitabenin alt kısmına gelecek şekilde yerleştirilen taslık nişleri, genellikle kare ya da dikdörtgen formludur. Bazen sivri, yarım daire, dilimli kemer tipleri ile de şekillenen taslıklar, cepheye hareket de sağlamaktadır. Banaz çeşmelerinin on dördünde bir taslık nişi vardır. Bu taslıklardan üçü kare, dokuzu sivri kemerli, ikisi de dilimli kemerlidir (Tablo 1). Uşak'taki yüz seksen beş çeşmenin yüz üçünde bir taslık nişi vardır. Yirmi beşi kare şekilli, yirmi üçü boyuna dikdörtgen şekilli, beşi enine dikdörtgen şekilli, yirmi biri sivri kemerli, on altısı yarım daire kemerli ve on üçü dilimli kemerlidir (Acar, 2018a, s. 623-24).

İnşa Malzemesi

Genellikle kesme taşlarla inşa edilen Uşak çeşmelerinde, inşa malzemesi olarak kabayonu, kayrak, moloz ve mermer gibi taş cinsleri kullanılmıştır. Devşirme mimari plastikler ise ayna taşı ya da plaster olarak karşımıza çıkmaktadır (Acar, 2018a, s. 625). Banaz çeşmelerinde de Uşak çeşmelerinde kullanılan malzemeler tercih edilmiştir (Tablo 1).

Süsleme Özellikleri

Banaz çeşmelerinin cephe tasarımı genellikle bezeme öğesi içermeyen, sade bir düzenlemeye sahiptir. Cephede belirleyici unsur yarım daire, sivri, dilimli gibi formlara sahip kemerlerdir. Anadolu çeşmeleri incelendiğinde, XV, XVI ve XVII. yüzyıllarda inşa edilmiş çeşmelerde cephe kemer dışında sade bir ayna taşı, kitabe panosu, sekiler ve tekneden meydana gelmektedir (Pilehvarian, Urfalıoğlu ve Lütü Yazıcıoğlu, 2000, s. 35). Banaz çeşmelerinde kemerler dışında cepheye hareket getiren unsurlar, bitkisel, geometrik ve nesnel motiflerdir. Az sayıda görülen bezemeler, natüralist çiçek motifleri (Ayrancı Köyü Çeşmesi'nde, plasterlerin zemininden başlayıp ana cepheyi üç yönden çevreleyen kıvrım dallardan oluşan bir fisto şeklinde; Karaköse Köyü Köyiçi Çamaşırhanesi Çeşmesi'nde kartuşun iki yanında basit bitkisel bezemeler şeklinde, Karaköse Köyü Uzunlar Çamaşırhanesi Çeşmesi'nde hilal

motifinin iki yanına ise birer çok çenekli iek motifi olarak uygulanmıştır), gülbezek (Karaköse Köyü Köyiçi amaşırhanesi eşmesi'nde dikdörtgen kartuşun içinde), servi (Ayrancı Köyü eşmesi'nde lülelerin üst kısmında, ayna usulünde; Karaköse Köyü Uzunlar amaşırhanesi eşmesi'nde plasterlerin başlıklarının üst kısmındaki kesme taşlar üzerinde karşılıklı şekilde), rozet/kabara (Ayrancı Köyü eşmesi'nde plasterlerin gövdesinde, yarım daire kemerin çevresinde ve saçağın altında, kabartma tekniğinde; amsu Köyü eşmesi'nde lülelerin olduğu kısımda ve yarım daire kemerin üst kısmında), ay-yıldız (amsu Köyü eşmesi'nde yarım daire kemerin üst kısmında; Dümenler Köyü İrazlar eşmesi'nde kemer köşeliklerinde; Halaçlar Köyü Meryem eşmesi'nde kemer köşeliklerinde; Karaköse Köyü Köyiçi amaşırhanesi eşmesi'nde kemerin üst noktasının altında; Karaköse Köyü Uzunlar amaşırhanesi eşmesi'nde dilimli kemerin tepe noktasında sadece hilal şeklinde; Kozviran Beldesi/iftlik Avdar eşmesi'nde kemer köşeliklerinde ve Paşacık Köyü amaşırhane eşmesi'nde yarım daire kemerin köşeliklerinde), asa/baston (Karaköse Köyü Uzunlar amaşırhanesi eşmesi'nde plasterlerin gövdelerinde, kazıma tekniğinde), tabanca (Paşacık Köyü amaşırhane eşmesi'nde daire formlu kemerin köşeliklerinde) gibi motifler şeklindedir (Uşak eşmelerindeki bezeme örnekleri için bkz. (Acar, 2015, s. 20-22, 34-36, iz. 13-14, 35-36; 2017a, s. 144, iz.15-16; 2018a, s. 625, Foto.13; 2018c, s. 48-49).

Tarihlendirme

İnşa tarihi, bani bilgileri ya da çeşitli dualar içeren kitabeler, yapıların en önemli öğeleridir. Yapıların terk edilmesi ile birlikte kitabeler ya tahrip olmakta ya da alınmaktadır. Bugün Banaz eşmelerinin sadece üçünde bir kitabe bulunmaktadır. Banaz'daki kitabeli eşmeler, Ahat Köyü Koca eşme H.1250/M.1834-35, Ayrancı Köyü eşmesi H.1313/M.1895-96 ve Dümenler Köyü İminler amaşırhanesi eşmesi H.1337/M.1918-19 tarihlidir. Benzer durum diğer Uşak eşmeleri içinde geçerlidir. Uşak il merkezindeki çeşmelerin sekizinde, merkez köylerdeki çeşmelerin yirmi dokuzunda, Ulubey'deki çeşmelerin on ikisinde, Sivashlı eşmelerinin altısında, Karahallı eşmelerinin sekizinde ve Eşme eşmelerinin sadece altısında bugün bir kitabe vardır (Acar, 2018a, s. 625-627). İlçede yer alan kitabesi olmayan eşmeleri, mimari biçimlenişleri ve detaylarıyla 19. yüzyıl ilk yarısı ile 20. yüzyılın ilk çeyreğine Osmanlı'nın son dönemlerine tarihlemekteyiz.

İşlev Durumu

İşlev, kütle kurgusu olarak küçük ölçekteki bu yapılarda daha da önemlidir. Tahribatlara açık olan yapıların işlevsiz kalmaları yok olmalarının başlıca nedenleri arasındadır. Banaz'daki yirmi sekiz çeşmeden on dokuzu işlevini sürdürmekte iken, dokuzu işlevsizdir (Tablo 1). Uşak'taki yüz seksen beş çeşmeden bugün sadece yüz beşi işlevine devam ederken sekseni işlevsizdir (Acar, 2018, s. 627-629).

Tescil Durumu

Banaz eşmelerinin beşi bugün tescillidir. Ahat Köyü Koca eşme (23.02.2006/1881), amsu Köyü Höyük eşmesi (02.08.2013-1250), Kızılhisar Köyü obanoėlu eşmesi (23.02.2006/1880), Kızılcaşöğüt Kasabası eşme 1-2 (02.02.2000/9132), Şaban Köyü Koca eşme (12.09.2013-1274) tarih ve karar ile tescillenmişlerdir. Uşak'taki çeşmelerin tescil durumu değerlendirildiğinde yüz seksen beş çeşmeden sadece elli birinin tescilli olduğu görülmektedir. Tescilli yapıların dağılımı; il merkezi on dokuz, merkez köyler on iki, Ulubey

ve Sivasslı ilçelerinde yedi, Karahallı ilçesinde beş, Eşme ilçesinde bir yapı şeklindedir (Acar, 2018a, s. 629-630).

Tablo 1. Banaz Çeşmelerinin Analizi.

Sıra	Yapının Adı	Konumlarına Göre Çeşmeler	Cephe Sayısı	Çeşme Formu	Gövde Biçimi	İnce Malzemesi	İşlev Durumu	Su Deposu	Ayna Taşı	Tekne		Plaster/Sütun				Tash-K
										Form	Malzeme	Lüle	Form	Malzeme	Başlık Kaide	
1	Ahat Köyü Koca Çeşme	H.1250/M.1834-35	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
2	Ahat Köyü Sıtkı Çeşmesi	19. yy. sonları-20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
3	Ayrancı Köyü Çeşmesi	H.1313/M.1895-96	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
4	Çamsu Köyü Höyük Çeşmesi	19. yy. sonları-20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
5	Çamsu Köyü Çeşmesi	19. yy. sonları-20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
6	Dümenler Köyü Cami Çeşmesi	19. yy. sonları-20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
7	Dümenler Köyü İzzarlar Çeşmesi	19. yy. sonları-20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
8	Dümenler Köyü İminler Çamaşhanesi Çeşmesi	H.1337/M.1918-19	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
9	Dümenler Köyü Çeşmesi	19. yy. sonları-20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
10	Gedikler Köyü Çeşme 1	19. yy. sonları-20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
11	Gedikler Köyü Çeşme 2	19. yy. sonları-20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
12	Halaçlar Köyü Meriye Çeşmesi	19. yy. sonları-20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
13	Karaköse Köyü Aşağı Mahalle Çamaşhanesi Çeşmesi	19. yy. sonları-20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
14	Karaköse Köyü Köyü Çamaşhanesi Çeşmesi	19. yy. sonları-20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
15	Karaköse Köyü Yukarı Mahalle Çamaşhanesi Çeşmesi	19. yy. sonları-20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
16	Karaköse Köyü Uzunlar Çamaşhanesi Çeşmesi	20. yy. ortaları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
17	Karaköse Köyü Zotalan Mahallesi Çamaşhanesi Çeşmesi	20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
18	Kızılcaören Köyü, Köy Çeşmesi 1	21. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
19	Kızılcaören Köyü, Köy Çeşmesi 2	22. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
20	Kızılcaoğut Kasabası Çeşme 1 Koca Çeşme	19. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
21	Kızılcaoğut Kasabası Çeşme 2	19. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
22	Kızılcaoğut Kasabası Çeşme 3	19. yy. sonları-20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
23	Kızılhisar Köyü Çobanoğlu Çeşmesi	1905-1906	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
24	Kızılhisar Köyü Eski Cami Çeşmesi	19. yy. sonları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
25	Kızılhisar Köyü Kavaklıca Çeşmesi	20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
26	Kozviran Beldesi Çiftlik Avdar Çeşmesi	19. yy. sonları-20. yy. başları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
27	Paşacak Köyü, Çamaşhane Çeşmesi	1949	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
28	Şaban Köyü Koca Çeşme	19. yy. sonları	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•

Korunma Durumu

Banaz çeşmelerinde doğal ve kullanıcı kaynaklı tahribatlar söz konusudur. Çeşmeler, su ile bağlantılı metal aksamlarda korozyon oluşumu, su ile direkt bağlantılı tekne ve sekilerdeki taş dokuda kararma, liken ve yosun oluşumları şeklindedir. Zamanla rüzgar, yağmur ya da kar gibi doğal etkenlerle taş doku üzerinde oyuklar ve kayıplar oluşmuştur. Derzlerde boşalmalar ve taş eksilmeleri de çeşmelerde oluşan olumsuz durumlardır. Vandalizm, definecilerin tahribatları çeşmelerin kısmen ya da tamamen yok olmalarına sebep olmaktadır. Kullanıcı kaynaklı tahribatların başında yapı ile uyumsuz malzemelerin yapıya empoze edilmesidir. Günümüz modern malzemeleri çimento içerikli derzler, sıvalar, cephe kompozisyonu ile uyumsuz malzemeler, modern su sistemleri, muhdes ekler çeşmelerin kimlik değiştirmesine neden olmuştur (Şekil 2) (Acar, 2015, s. 1-40; 2017a, s. 133-168; 2017b, s. 155-162; 2018a, s. 607-640; 2018b, s. 163-179; 2018c, s. 50-52).

<p>1-Abet Köyü Koca Çeşme</p> <p>Malzeme kaybı</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (Sıva+boya)</p> <p>Korozyon</p>	<p>2-Abet Köyü Sığa Çeşmesi</p> <p>Malzeme kaybı</p> <p>Malzeme kaybı</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p> <p>Korozyon</p>	<p>3-Ayrıncı Köyü Çeşmesi</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p> <p>Taş dokuda kırılma</p> <p>Korozyon</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p>	<p>4-Çamsı Köyü Hıyık Çeşmesi</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (Sıva+boya)</p> <p>Korozyon</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p>
<p>5-Çamsı Köyü Çeşmesi</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (Sıva+boya)</p> <p>Korozyon</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p>	<p>6-Dümenler Köyü Cami Çeşmesi</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (Sıva+boya)</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p>	<p>7-Dümenler Köyü İncekar Çeşmesi</p> <p>Malzeme kaybı</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p>	<p>8-Dümenler Köyü İncekar Çeşmesi</p> <p>Taş dokuda kırılma</p> <p>Malzeme kaybı</p> <p>Yüzeyde aşınma</p> <p>Korozyon</p>
<p>9-Dümenler Köyü Çeşmesi</p> <p>Yüzeyde aşınma</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p> <p>Malzeme kaybı</p> <p>Vandalizm (yazı+grafiti)</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p> <p>Taş dokuda kırılma</p>	<p>10-Güddük Köyü Çeşme 1</p> <p>Yüzeyde aşınma</p> <p>Yüzeyde aşınma</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p>	<p>11-Güddük Köyü Çeşme 2</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (çimento sıva)</p> <p>Yüzeyde aşınma</p>	<p>12-Hıncık Köyü Meydan Çeşmesi</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (çimento sıva)</p> <p>Korozyon</p>
<p>13-Karaköze Köyü Ağız Mahalle Çeşmesi</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (Sıva+boya)</p> <p>Korozyon</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p>	<p>14-Karaköze Köyü Köyü Çeşmesi</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (Sıva+boya)</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p>	<p>15-Karaköze Köyü Yukarı Mahalle Çeşmesi</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p> <p>Yüzeyde aşınma</p> <p>Korozyon</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p>	<p>16-Karaköze Köyü Üstükar Çeşmesi</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p> <p>Korozyon</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p>
<p>17-Karaköze Köyü Zuhur Mahalle Çeşmesi</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (Sıva+boya)</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p>	<p>18-Kızılcasöğüt Köyü Çeşmesi 1</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p> <p>Taş dokuda kırılma</p>	<p>19-Kızılcasöğüt Köyü Çeşmesi 2</p> <p>Yüzeyde aşınma</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p>	<p>20-Kızılcasöğüt Köyü Çeşmesi</p> <p>Malzeme kaybı</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (Sıva)</p> <p>Taş dokuda kırılma</p> <p>Yüzeyde aşınma</p>
<p>21-Kızılcasöğüt Köyü Çeşmesi 1</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p> <p>Yüzeyde aşınma</p> <p>Taş dokuda kırılma</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p>	<p>22-Kızılcasöğüt Köyü Çeşmesi 3</p> <p>Malzeme kaybı</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (Sıva+boya)</p>	<p>23-Kızılcasöğüt Köyü Çeşmesi</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (Sıva+boya)</p> <p>Korozyon</p>	<p>24-Kızılcasöğüt Köyü Eski Cami Çeşmesi</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (Sıva+boya)</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme, muhdes ek</p>
<p>25-Kızılcasöğüt Köyü Kevlekçik Çeşmesi</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (Boya)</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p>	<p>26-Kızılcasöğüt Köyü Çeşmesi</p> <p>Yüzeyde aşınma</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (Boya)</p> <p>Korozyon</p>	<p>27-Papazlık Köyü Çeşmesi</p> <p>Yüzeyde aşınma</p>	<p>28-Şahin Köyü Koca Çeşme</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme (Sıva+Boya)</p> <p>Malzeme kaybı</p> <p>Taş dokuda kırılma</p> <p>Korozyon</p> <p>Dönemle uyumsuz malzeme</p>

Şekil 2. Banaz Çeşmelerinin Bozulma Analizi.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Banaz çeşmeleri, Uşak çeşmeleri genelinde de olduğu gibi bir duvar ile bağlantılıdır. Dikey dikdörtgen formlu gövdede tek cephe tasarımı tercih edilmiştir. Cephe kompozisyonun ana öğesi olarak sivri ve yarım daire kemer formu sıklıkla uygulanmıştır. Çeşmelerde inşa malzemesi olarak kesme taş başta olmak üzere, kabayonu, kayrak, moloz ve mermer gibi taş cinsleri kullanılmıştır. Devşirme mimari plastikler ise ayna taşı ya da plasterde daha çok görülmektedir. Banaz çeşmeleri genellikle bezeme öğeleri içermeyen, sade özelliktedir. Az sayıdaki çeşmede bitkisel, geometrik ve nesnel motifler kullanılmıştır. Çeşmelerin sadece üçünde bir kitabe bulunmaktadır. Kütle kurgusu olarak küçük ölçekteki çeşmelerin işlevsiz kalmaları yok olmalarının başlıca nedenleri arasındadır. Yukarıda da belirtildiği üzere, Banaz'daki yirmi sekiz çeşmeden on dokuzu işlevini sürdürmekte iken, dokuzu işlevsizdir. Korunma durumlarına katkı sağlayan bir diğer unsur yapıların belgelenecek tescil edilmeleridir. Çalışmamıza konu olan çeşmelerinin sadece beşi bugün tescillidir.

Çeşmeler ayakta olduğu için, yapılan müdahaleler gözlenebilmektedir. Çeşmelerde gözlenen hasarlar, yapı ile uyumsuz dönem müdahalelerinden kaynaklanmaktadır. Bazı çeşmelerde, taş örgüde derz boşalmaları, duvar örgüsünde ayrılmalar gözlenmektedir. Bir diğer sorun çeşmelerin taş dokusunun sıvanması ve boyanmasıdır. Çeşmenin bitişik olduğu yapı ya da duvar ile aynı renklere boyanması çeşmenin algılanmasını engellemektedir. Çeşmelerin çoğuna eklenen beton saçak, dönem ile uyumsuz olmakla birlikte görsel bütünlüğü de bozmaktadır. Çeşmelerin bulunduğu sokakta yol kotunun değişmesi ile yapıların çevresinde bir kademelenme meydana gelmiştir. Bu durum tekne ve sekilerin kısmen ya da tamamen sokak kotunun altında kalmasına neden olmaktadır. Çeşmelerin üzerine tabela, anten gibi muhdes ekler eklenmiş, çeşitli yazılar yazılmıştır. Çoğu çeşmenin kitabesi yerinden sökülmüştür.

Yukarıda değinilen dönem müdahaleleri, izleri ve niteliklerine rağmen, çeşmelerin çoğu, özgün mimari özelliklerini, kısmi müdahalelerle birlikte, büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşmıştır. Mimari ve yapısal analiz çalışmaları sonucu belirlenen izler ve literatürdeki diğer benzer çeşmelerle yapılan karşılaştırmalı çalışmalar sonucu elde edilen verilerle yapıların korunması adına bazı öneriler getirilmiştir. İlgili kurum ve kuruluşların ileride yapabilecekleri onarım çalışmalarında öncelikle yapıların rölöve-restitüsyon-restorasyon projeleri hazırlanmalıdır. Çeşmelere yönelik herhangi bir onarıma gidildiği takdirde yapıların özgün işlevini sürdürmesi ve çeşme olarak kullanılması gerekmektedir. Çeşmelerin onarımı için gerekli müdahale kararlarının ana yaklaşımı, özgün yapısal ve biçimsel niteliklerin kaybedilmeden, hasarlı bölümlerin iyileştirilmesidir. Çeşmelerde gerçekleştirilecek uygulama çalışmalarının genel ilkesi, yapının özgün niteliklerine zarar vermeden yapının işlevinin kazandırılmasıdır. Çeşmelerde gerçekleştirilecek müdahaleler; hasarlı elemanların onarılması, kayıp elemanların yeniden yapımı ve işlev kazandırılması üç ana başlıkta toplanabilir. Bu bağlamda, çeşmelerin üzerinde yer alan anten, tabale gibi unsurlar kaldırılması; yapı dışında bulunması gereken ve mevcut zemindeki yükselme nedeniyle, zemin seviyesinin altında kalmış olan verilerin tespiti için bir araştırma kazısı yapılması; araştırma kazısı sırasında yapının çevresindeki mevcut beton parke/asfalt kaplamanın sökülerek zemin yüzey araştırılması yapılması ve yapının çevresindeki özgün kota ulaşılması; bu uygulamanın konusunda ehil kişilerce yapılması; araştırma sonrası meydana çıkarılacak özgün zemin kotunda bulunan kısımlarda bakım-onarımın yapılması; uygulama sırasında restorasyon kararlarını etkileyecek yeni izlere ulaşılması durumunda, değerlendirilerek revizyon restorasyon projesi hazırlanması; kesme taş malzemede doğal ya

da bilinçli tahribatla oluşan bozulmalar için; kopan parçalar strüktürel açıdan bir olumsuzluk yaratmadığından herhangi bir tamamlamaya gidilmemesi, sadece üzerindeki sıva ve boyaların itinalı şekilde raspa edilmesi; taş örgüde bozulan derz dolguları özenle temizlenmesi, orijinal dokuya uygun karışım ile elde edilen dolgu malzemesiyle tekrar yapılması, bunun için gerekli harç analizlerinin yapılması; dönem eki olan beton saçakların kaldırılması, horasan harcı sıva ile sıvanması; özgün teknelerin aynen korunması, bakım ve onarımının yapılması, özgün olmayan imento içerikli teknelerin kaldırılması, Çeşmedeki dokuya uygun malzemelerle yenilenmesi; lülelerin ve su sisteminin bakım ve onarımları yapıldıktan sonra orijinal dokuya uygun olarak işlevlendirilmesi yönünde öneri getirilebilir. Sonuç olarak; çeşmeler tarihin her döneminde gerek işlevsel gerekse de görsel olarak pek çok dönemde tercih edilen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentimizin kimliğini oluşturan yapılar içerisinde yer alan, Uşak'ta tarihi kent dokusu içerisinde özel bir yere sahip olan çeşmeler, kentteki tarihsel mimari mirasın korunmasında ve bir bütünlük sağlanmasında öncüllük etmektedir. Bu yapıların korunması adına işlev kazandırılması ve gerekli bakım ve onarımlarının ehil kişilerce yapılması elzemdir.

Kaynakça

Acar, T. (2015). Uşak eşmelerinin korunma durumları, tarihi kimliklerini koruma bağlamında düşünceler. *Turkish Studies*, 10, 1-40, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8372> ISSN: 1308-2140

Acar, T. (2017a). Ulubey'deki Osmanlı dönemi eşmeleri. *Vakıflar Dergisi*, 47, 133-168, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.16971/vakiflar.329400>

Acar, T. (2017b). Uşak'ta Türk dönemi su mimarisi. *Yüzey Araştırmaları ve Kazılar Işığında Uşak*. R. M. Czichon, Ş. Söyler, B. Can, İ. Çavuş (Ed.ler), içinde (s. 155-162). İstanbul: Zero Prodüksiyon.

Acar, T. (2017c). *Uşak amaşırhaneleri*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Acar, T. (2018a). Uşak eşmeleri. *Teke Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(1), 607-640, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7884/teke.4090>.

Acar, T. (2018b). Uşak merkez köylerinde yer alan çeşmelerin tipolojisi üzerine bir değerlendirme. *Sanat Tarihi Dergisi*, 27(1), 163-179, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.29135/std.357767>

Acar, T. (2018c). Uşak/Sivaslı eşmeleri. *Sobider Sosyal Bilimler Dergisi/The Journal of Social Science*, 5(26), 27-54.

Alkan, M. (2001). İhtimali sondaj metoduna dayalı bir araştırma Uşak vakıfları. 21. *Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu* (25-27 Ekim 2001 Uşak), C.1, 399-412, İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

etin, T. (2001). Banaz ilçesinde nüfus artışı. 21. *Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu* (25-27 Ekim 2001 Uşak), C.2, 729-744, İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

iftiođlu, İ. (2001). 438 numaralı tahrir defterine göre XVI. yüzyılın ilk yarısında Uşak kazâsındaki vakıflar. 21. *Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu* (25-27 Ekim 2001 Uşak), C.1, 413-419, İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

Demirel, Ö. (1992). Sivas çeşmeleri. *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 3, 169-178.

Devellioğlu, F. (1988). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. İstanbul: Aydın Kitâbevi Yayınları.

Doğru, D. (2001). XIX. yüzyılda Uşak'ın idari taksimatı. *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu (25-27 Ekim 2001 Uşak)*, C.1, 225-230, İstanbul: Uşaklılar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

Hasol, D. (2008). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*. İstanbul: YEM Yayınları.

Karal, E. Z. (1943). *Osmanlı imparatorluğunda ilk nüfus sayımı 1831*. Ankara: Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları.

Karpuz, H. (2006). Konya çeşmeleri üzerine bir tipoloji denemesi. *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri, Beyhan Karamağaralı'ya Armağan*, 317-331.

Ödekan, A. (1992). Kent içi çeşme tasarımında tipolojik çözümleme. *Semavi Eyice'ye Armağan, İstanbul Yazıları*, 281-286.

Önge, Y. (1997). *Türk mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde su yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Pilehvarian, N. K., Urfalıoğlu, N., Yazıcıoğlu, L. (2000). *Osmanlı başkenti İstanbul'da çeşmeler*. İstanbul: YEM Yayınları.

Sözen, M.-Tanyeli, U. (2011). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tutsak, S. (1998). *Cumhuriyetin ilk yıllarında Uşak (1923-1933)*. Uşak: Uşak Belediyesi Kültür Yayınları.

Uşak Kültürel Değerler Yapı Envanteri. (2007). İzmir: T.C. Uşak Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.